

Γεωργαλίδου, Σηφιαρός + Τορκωνά (Επιμ.) (2014)
Αρχαίοι Λόγοι: Θεωρία και εφαρμογές

ΑΝΑΛΥΣΗ ΣΥΝΟΜΙΛΙΑΣ: Η ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΔΡΑΣΗΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗ ΔΙΕΠΙΔΡΑΣΤΙΚΗ ΟΜΙΛΙΑ

Αλεξάνδρα Βασιλοπούλου

1. Εισαγωγή

Σε μια συζήτηση οι συνομιλητές/τριες διεπιδρούν μεταξύ τους, νοηματοδοτούν και κατανοούν τις πράξεις τους μέσα από τον προφορικό λόγο. Η *διεπιδραστική* αυτή *ομιλία* (talk-in-interaction) μπορεί να θεωρηθεί προνομιακός τόπος πραγμάτωσης της κοινωνικής δράσης και της κοινωνικότητας. Αυτό είναι το πεδίο μελέτης της *ανάλυσης συνομιλίας* (conversation analysis, στο εξής ΑΣ), μιας προσέγγισης για τη σε βάθος επεξεργασία του φυσικού λόγου (naturally occurring talk).

Η ΑΣ θεμελιώθηκε από τον Harvey Sacks και τους συνεργάτες του Emanuel Schegloff και Gail Jefferson στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας/Λος Άντζελες (UCLA) στις αρχές της δεκαετίας του 1960 (Sacks κ.ά. 1974, Schegloff κ.ά. 1977, Sacks 1992). Η αφετηρία της εντοπίζεται σε δύο κοινωνιολογικές προσεγγίσεις: την εθνομεθοδολογία του Harold Garfinkel (1967) και τη μελέτη της *ευταξίας στην αλληλεπίδραση* (interaction order) του Erving Goffman (1983). Αρχικός στόχος του Sacks ήταν η μελέτη της κοινωνικής δράσης και όχι η κατανοήση της γλώσσας καθαυτής: έτσι η συνομιλία θεωρήθηκε κατάλληλο πεδίο διερεύνησης της ανθρώπινης δράσης και συμπεριφοράς (Heritage 1995). Ενδεικτικό δεν αποτελούσε αντικείμενο μελέτης ούτε για την κοινωνιολογία ούτε για την πλειονότητα των σύγχρονων με τον Sacks

γλωσσολόγων: κεντρικό αντικείμενο γλωσσολογικού ενδιαφέροντος παρέμεινε το αφηρημένο σύστημα της γλώσσας. Ακόμα και στο πλαίσιο της πραγματολογίας, δηλαδή του κλάδου της γλωσσολογίας που μελετά τη γλωσσική χρήση, χρησιμοποιούνταν εκφωνήματα αποκομμένα από το πλαίσιο της διεπίδρασης (βλ. τις γλωσσικές πράξεις των Austin και Searle στον Κανάκη στον παρόντα τόμο) ή κατασκευασμένα παραδείγματα (Grice στον Κανάκη στον παρόντα τόμο) και όχι φυσικός λόγος (Antaki 2002). Σε αντίθεση με το κυρίαρχο πείμα γλωσσολογικής έρευνας, ο Sacks εκμεταλλεύτηκε τη διαθέσιμη τεχνολογία της εποχής, ηχογράφησε, απομνημονοποίησε και μελέτησε με επανειλημμένες ακροάσεις τον φυσικό λόγο.

Σήμερα, η ΔΣ αποτελεί σημείο συνάντησης ανάμεσα σε διαφορετικές επιστήμες και πεδία. Πέρα από την κοινωνιολογική αφετηρία της, έντονο είναι το ενδιαφέρον και η ερευνητική δραστηριότητα στη γλωσσολογία (π.χ. τον τρόπο με τον οποίο γραμματικοσυντακτικές δομές αποτυπώνονται και επιδρούν στη ροή της συνομιλίας: Schegloff κ.ά. 1996), την κοινωνική ψυχολογία (π.χ. μελετώντας την ψυχική κατάσταση των ατόμων: Antaki 2011) και τις σπουδές επικοινωνίας (π.χ. πώς διαφορετικές συνομιλιακές πρακτικές σε μια ομιλία οδηγούν το ακροατήριο στο να χειροκροτήσει: Atkinson 1984). Εφαρμογές της ΔΣ αποδεικνύονται ιδιαίτερες χρήσιμες σε πολλά θεσμικά πλαίσια όπως η σχολική τάξη (Gardner 2013), οι ιστορικές διεπίδρασεις (βλ. μεταξύ άλλων Stivers 2007) και η δημοσιογραφική συνέντευξη (βλ. μεταξύ άλλων Clayman & Heritage 2008).

Στην ΔΣ αντικείμενο επεξεργασίας είναι ο φυσικός λόγος, ενώ βαρύτητα δίνεται στο τοπικό επίπεδο και στις πρακτικές διεπίδρασης. Το τοπικό επίπεδο αφορά τη γραμμή προς γραμμή *ακολουθία* (sequence) και εξέλιξη του λόγου όπου ό,τι λέγεται συνδέεται με ό,τι προηγήθηκε και ό,τι έπεται. Κομβικό στοιχείο για την κατανόηση της κοινωνικής δράσης μέσω της ΔΣ αποτελεί η οργάνωση της ομιλίας και όχι μόνο το περιεχόμενό της. Στόχο για τον/την ερευνητή/τρια αποτελούν η μελέτη των πρακτικών διεπίδρασης και η κατανόησή τους από τους/τις ίδιους/ές τους/τις ομιλητές/τριες (προσέγγιση *emic*), χωρίς να επιβλά-

λονται θεωρητικές ερμηνείες «από τα πάνω» ή να γίνονται υποθέσεις για τις νοητικές διεργασίες ή τις ψυχολογικές καταστάσεις (π.χ. κίνητρα, βαθύτερες επιθυμίες) των ομιλητών/τριών (προσέγγιση *etic*: Hutchby & Wooffitt 2008, Antaki 2011).

Στην ενότητα (2) θα παρουσιαστούν οι βασικές έννοιες και συνομιλιακές δομές που εξετάζονται στο πλαίσιο της ΔΣ (συνεισφορά, εναλλαγή συνεισφορών, ενέργεια, διόρθωση). Στην ενότητα (3) θα δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην έννοια της προτίμησης με ασκήσεις και παραπομπές σε πρωτότυπα κείμενα. Η προτίμηση αποτελεί μια κεντρική συνομιλιακή ιδιότητα που εντοπίζεται και διαμορφώνει πολλές συνομιλιακές δομές. Επιλέχθηκε ως βάση για τη μελέτη διαφορετικών ενεργειών στη συνομιλία για τις ανάγκες του παρόντος κεφαλαίου, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι κατέχει προνομιακή θέση στην ιστορία της ΔΣ σε σύγκριση με άλλες δομές και φαινόμενα, όπως είναι η διόρθωση ή η εναλλαγή συνεισφορών.

2. Βασικές έννοιες και δομές της ανάλυσης συνομιλίας

Μια γενική παρατήρηση που διατρέχει όλη την ΔΣ είναι ότι ως *ικανοιές* ομιλητές/τριες κάνουμε πράγματα μαζί –πραγματοποιούμε *ενέργειες* (actions)—στη συνομιλία, είτε πρόκειται για *καθημερινή συνομιλία* (ordinary conversation) είτε για *θεσμική διεπίδραση* (institutional interaction). Για παράδειγμα, πραγματοποιούμε χαρτί-σμού, συστάσεις, φιλοφρονήσεις, συμφωνία ή διαφωνία με ό,τι προηγήθηκε. Μια από τις πρώτες παρατηρήσεις του Sacks αφορά τους τρόπους με τους οποίους ένας/μία συνομιλητής/τρια αποφεύγει να δώσει το όνομά του/της στο τηλέφωνο χωρίς να αρνηθεί ρητά. Όταν ο πρώτος συνομιλητής συστήνεται, ο δεύτερος ανταπαντά με τη φράση *Δεν σας ακούω*. Καταφεύγει δηλαδή σε μια στρατηγική που καθιστά αποδεκτή τη μη ανταπόκριση: όταν εντοπίζεται πρόβλημα στην ακουστική πρόσληψη, καλούμαστε να το επιλύσουμε και να επαναλάβουμε το προβληματικό σημείο. Η συγκεκριμένη διαδικασία έχει συνομιλιακή

προτεραιότητα σε σχέση με οποιαδήποτε άλλη ενέργεια βρίσκεται υπό εξέλιξη. Μια δεύτερη, λιγότερο προφανής παρατήρηση στην οποία καταλήγει ο Sacks (1984: 22) είναι ότι η συνομιλία παρουσιάζει *ευταξία σε όλα τα σημεία* (order at all points), δηλαδή μια εσωτερική (συνομιλιακή) οργάνωση και μια σειρά εργαλείων και πρακτικών με τις οποίες οι συνομιλητές/τριες καταφέρνουν να κατανοήσουν την κοινωνική δράση και να συμμετάσχουν σε αυτή.

Οι πρώτες μελέτες στο πλαίσιο της ΔΣ εντόπισαν συνομιλιακούς κανόνες με την έννοια της κανονιστικής κατεύθυνσης και του προσανατολισμού των συμμετεχόντων/ουσών (Sacks 1992, Lerner 2004). Οι συνομιλητές/τριες δηλαδή έχουν κάποιες κοινωνικές προσδοκίες για τον τρόπο και τη σειρά με την οποία παίρνουν τον λόγο (turn-taking), τις παύσεις, τις λεξιλογικές επιλογές κλπ., χωρίς τις περισσότερες φορές να το συνειδητοποιούν. Η ομιλία συνήθως «ξετυλίγεται» με έναν τόσο γρήγορο ρυθμό, ώστε είναι σχεδόν αδύνατο να έχουμε συνείδηση των πολύπλοκων κανόνων διασύνδεσης ανάμεσα στις διαφορετικές μονάδες της. Η ευθυγράμμιση με τις προσδοκίες αυτές συντείνεται με ορισμένα στοιχεία. Για παράδειγμα, ένας χαιρετισμός δημιουργεί προσδοκία αντιχαιρετισμού, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι πρόκειται για απαραίτητο κανόνα: η απουσία ανταπόδοσης του χαιρετισμού μπορεί να έχει διαφορετικές μορφές (π.χ. παύση, έμμεσο αίτημα επανάληψης του χαιρετισμού όπως στο παράδειγμα του Sacks παραπάνω) και να ερμηνευθεί αναλόγως.

Βασική μονάδα ανάλυσης στην ΔΣ αποτελεί η *συνεισφορά* (turn). Η συνεισφορά είναι το εκφώνημα που παράγει κάθε ομιλητής/τρια κάθε φορά που παίρνει τον λόγο. Μια συνεισφορά μπορεί να ποικίλλει σε έκταση και να αποτελείται από μια ή περισσότερες μικρότερες μονάδες (turn constructional units/TCUs), δηλαδή από μια ή περισσότερες λέξεις, μια ολοκληρω πρόταση ή περισσότερες (Sacks κ.ά. 1974: 702-703).

Ένας τρόπος με τον οποίο οι συνεισφορές συνδέονται μεταξύ τους περιγράφεται στο σύστημα *εναλλαγής συνεισφορών* (turn-

taking), στο πώς δηλαδή οι ομιλητές/τριες παίρνουν με τη σειρά τον λόγο (Sacks κ.ά. 1974, Schegloff 2000. για τα ελληνικά, βλ. Μακρί-Τσιλιράκου 1994). Πρόκειται για ένα σύστημα άρρητων κανόνων το οποίο ενεργοποιείται ως εξής στην καθημερινή συνομιλία:

1. Στην πρώτη *κατάλληλη θέση μετάβασης* (transition relevance place), σημείο δηλαδή όπου γραμμатικά, πραγματολογικά και επιτονικά η συνεισφορά δείχνει να βρίσκεται στο τέλος της:
 - α. ο/η τρέκων/ουσα ομιλητής/τρια μπορεί να επιλέξει τον/την επόμενο/η. Αν δεν συμβεί αυτό τότε μπορεί να υπάρξει αυτοεπιλογή ενός/μιας ομιλητή/τριας για την επόμενη συνεισφορά. Αν δεν συμβεί ούτε αυτό, τότε
 - γ. ο/η τρέκων/ουσα ομιλητής/τρια μπορεί να συνεχίσει.
 - β. Εάν στην πρώτη κατάλληλη θέση μετάβασης έχουμε (1γ), τότε οι κανόνες (α-γ) εφαρμόζονται εκ νέου στην επόμενη κατάλληλη θέση μετάβασης μέχρι να υπάρξει μετάβαση σε άλλη συνομιλητή/τρια (Sacks κ.ά. 1974: 704).

Από τον παραπάνω μηχανισμό προκύπτουν ορισμένες ρυθμιστικές κατευθύνσεις. Πρώτον, ότι μόνο ένας/μια ομιλητής/τρια μιλάει κάθε φορά. Δεύτερον, ότι η εναλλαγή συνομιλητών/τριών επαναλαμβάνεται συνεχώς ή τουλάχιστον συμβαίνει μια φορά και, τρίτον, ότι υπάρχει ελαχιστοποίηση των παύσεων και των επικαλύψεων μεταξύ συνεισφορών (Sacks κ.ά. 1974: 706). Πρόκειται για τύσεις και χαρακτηριστικά στα οποία οι συμμετέχοντες/ουσες προσανατολίζονται και όχι για παγωμένους και αμετάβλητους κανόνες.

Η ταυτόχρονη ομιλία δύο ή περισσότερων ομιλητών/τριών ονομάζεται *επικάλυψη* (overlap) και δεν αποτελεί απαραίτητα *διακοπή* (interruption) στο πλαίσιο της ΔΣ (Schegloff 2001). Η επικάλυψη είναι περιγραφικός όρος και όχι φαινόμενο ανάλυσης: συμβολίζεται με σγκύλες (βλ. σύμβολα μεταγραφής στο Παράρτημα) και εμφανίζεται συχνά – για παράδειγμα, στην περιπτωση (1β) του παραπάνω μηχανισμού εναλλαγής (βλ. παράδειγμα 1, σειρές 4-6, 7-8, 12-13, 15-16). Μια επικάλυψη δεν θεωρείται απαραίτητα προβληματική από τους/τις συνομιλητές/τριες. Ακόμα και μια εκτενής επικάλυψη ολοκληρώνεται με την κυριαρχία ενός/μιας ομιλητή/τριας μέσα από μια σειρά από πρα-

κτικές (π.χ. αύξηση έντασης της φωνής, ανακρίκωση των συνομιλητικών μονάδων μέχρι ο/η συνομιλητής/τρια να εγκαταλείψει την ταυτόχρονη ομιλία κλπ.: Sacks κ.ά. 1974, Schegloff 2000).

Η διακοπή, αντίθετα, δεν αποτελεί απλή περιγραφή μιας αλληλεπίδρασης, αλλά προκύπτει μέσα από την προσεκτική ανάλυση των συνομιλητικών δεδομένων: ενώ μπορούν να εντοπιστούν σημεία πιθανής διακοπής (π.χ. παράδειγμα 1, σειρά 5), το κριτήριο για να θεωρηθεί μια συνεισφορά διακοπή είναι η έκφραση παραπάνω, δηλαδή η αιτιολόγηση (accountability) από έναν/μία ή περισσότερους/ές συμμετέχοντες/ουσες για τον προβληματικό χαρακτήρα μιας συνεισφοράς ως παραβίασης του συστήματος εναλλαγής (Schegloff 2001· βλ. παράδειγμα 2).

Στο παράδειγμα (1) σημειώνονται ενδεικτικά οι κανόνες που ενεργοποιούνται σε κάθε κατάλληλη θέση μετάβασης με βάση τις κατηγορίες (1α-γ) που συζητήθηκαν παραπάνω (για τα σύμβολα μεταγραφής, βλ. Παράρτημα). Η Κ και η Δ είναι μηθήμερες της Γ' Λυκείου, στενές φίλες και συμμαθήτριες στο ίδιο σχολείο, ενώ η Φ είναι ερευνήτρια, υπεύθυνη για την ηχογράφηση της ελεύθερης συζήτησης στο σπίτι της Φ. Το παράδειγμα ξεκινάει στο σημείο που η Κ παρατηρεί μια φωτογραφία της συγκατοίκου της Φ:

- (1)
- 1 Κ: Πολύ ωραία είναιι. **1β**
- 2 Φ: Πολύ ωραία. **1β**
- 3 Κ: φωντάσου να τη δεις και βαμμένη. **1γ** και ξέρεις περι-
4 ποιημένη. **1β**
- 5 Φ: Ναι. **1γ** Κι είναι και...-πώς το λένε: [: **1γ**
- 6 Δ: → [Πού οπουδάξει; [σε-
7 Φ: [Πού οπουδάξει; [σε-
8 μνή κοπέλα έτσι. **1γ**
- 9 πώς να σου [πώ] **1β**
- 10 Δ: [Πού] οπουδάξει; **1α**
- 11 Φ: → Φιλολογία μαζί μ' εμπένα (2.0) **1γ** είναι έτσι δεν - ρε
12 παιδί μου συνήθως όταν είσαι ωραίος είναι ψώνιο. **1β**
- 13 Δ: Ναι την έχεις δει αλλά αυτή να::= **1γ**
- 14 Φ: =Είναι τσιάντι [αρ. **1β**

- 15 Δ: [ήρημη έτσι; **1α**
- 16 Φ: Ναι είναι έτσι - μη σου πω ° ότι νομίζει ότι δεν είναι
17 καθόλου ωραία (ξέρω γω) °
- 18 κάπως έτσι που φαίνεται εμπένα ξέρω γω **1β**
- 19 Δ: [Χαμηλών τόνων; **1α**
- 20 Φ: Όχι έτσι:- όχι απλά είναι () ισχυρό άτομο ξέρω γω
21 → δεν είναι άτομο::: (1.6)
- 22 Κ: Να πώ να βάλω λίγο νερό; **1α**
- 23 Φ: Ναι θα σου φέρω γω.
(από το υλικό του Α. Αρχάκη)

Εδώ εντοπίζεται μια αρκετά ομιλητική εναλλαγή *συνομιλητών/τριών* (speaker change) με μικρές επικαλύψεις. Τρία σημεία ενδιαφέροντος σημειώνονται με βελόκι στα αριστερά:

1. Η αυτοεπιλογή της Δ (σειρά 6), που μερικώς επικαλύπτει τη συνεισφορά της Φ υπό εξέλιξη (σειρά 5-7), δεν αντιμετωπίζεται ως διακοπή από τις ίδιες τις συμμετέχουσες.

2. Η παύση 2.0 (σειρά 11) δεν οδηγεί σε αυτοεπιλογή της επόμενης συνομιλήτριας, αλλά ανήκει στη Φ, η οποία επικέγει να συνεχίσει ως τρέχουσα ομιλήτρια (ενεργοποίηση 1γ· βλ. παραπάνω).

3. Η συντακτικά ημιτελής συνεισφορά της σειράς (21) δεν συνεπάγεται απαραίτητα συμπλήρωση, αναμονή συνομιλητριών για ποιά δεύτερόλεπτα ή έκφραση παραπάνω/αιτιολογία διακοπής.

Το σύστημα εναλλαγής συνεισφορών της καθημερινής συνομιλίας εμφανίζεται παραλλαγμένο σε θεσμικά πλαίσια όπως είναι η σχολική τάξη (McHoul 1978, Αρχάκης 2002, Βασιλοπούλου 2006), το δικαστήριο (Atkinson & Drew 1979) ή η δημοσιογραφική συνέντευξη (Clayman & Heritage 2008). Η σχετική κατανομή των συνεισφορών αποφασιάζεται εκ των προτέρων (pre-allocation) στον θεσμικό λόγο και όχι τοπικά (local allocation), όπως στην καθημερινή συνομιλία (Sacks κ.ά. 1974).

Η ελληνική απόδοση *συνεισφορά* του αγγλικού όρου *turn* δίνει έμφαση στη δράση του/της ομιλητή/τριας, η κυριαρχική όμως μετάφραση του όρου -*σειρά*- θα μας βοηθούσε να καταλάβουμε τη σημασία που έχει η χρονική διάσταση στη συνομιλία. Η ανάλυση συνο-

μηλιακών δεδομένων δείχνει ότι οι συνομηλητές/τριες είναι πολύ σημαντικό να τοποθετούν τη συνεσφορά τους στο κατάλληλο χρονικό σημείο της συζήτησης, ώστε το εκφώνημα να έχει νόημα τη δεδομένη στιγμή, όπως στο παρακάτω παράδειγμα σχολικού λόγου:

(2)

- 1 Ε: Άς πούμε ήθελε ο Χωρικός,
- 2 να πάρει το σιτάρι που είχε στον αγρό του,
- 3 και να το πάει στην πολιτεία
- 4 να το [πουλήσει]
- 5 Δ: [κυρία θα πούμε το τραγούδι:δύι;]
- 6.Ε: [τιμη με διακόπτεις]
7. Διονυσάκη μου διαφκώς αγάπη μου
8. έχεις αποκτήσει αυτή την κακή συνήθεια.

Στη μέση μιας αφήγησης της εκπαιδευτικού (Ε) (σειρές 1-4), ο μθητής Δ δείχνει να αναγνωρίζει ότι αυτό είναι το σημείο ακολουθίας όπου θεματικά έχει νόημα να προτείνει ένα σχετικό με την αφήγηση τραγούδι. Αν η εκπαιδευτικός συνεκείσει, η συνεσφορά του Δ δεν θα είναι θεματικά κατάλληλη. Ωστόσο η εκπαιδευτικός αντιμετωπίζει τη συνεσφορά του Δ ως σαφή παραβίαση των κανόνων αναλλογήσ συνεσφορών, δηλαδή ως ξεκάθαρη διακοπή (σειρές 6-8).¹

Έτσι, το κεντρικό ερώτημα που τίθεται στην ανάλυση είναι για ποιον λόγο εμφανίζεται η συγκεκριμένη συνεσφορά τη *δεδομένη στιγμή* (Schegloff & Sacks 1973: 299). Η θέση που κατέχει μια συνεσφορά σε μια ακολουθία και γενικότερα η χρονική διάσταση της συνομιλίας υποδηλώνει πολλές φορές την ποιοτική διαφορά των συνεσφορών ως προς την ενέργεια που πραγματοποιούν: η άμηση απόκτηση είναι διαφορετική από την απάντηση με μια σχετική καθυστέρηση που, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, ίσως να προδιαγράφει άρνηση, απόρριψη, διαφώνια κλπ. Συνήθως μια συνεσφορά μπορεί να πραγματοποιήσει δύο ή τρεις ενέργειες κάθε φορά (Levinson 2013).

Η ευταξία στην αλληλεπίδραση και η ευθυγράμμιση με τις προσδοκίες σε μια συνομιλία είναι εμφανείς όταν εντοπίζεται κάποιο πρόβλημα στα λεγόμενα ενός/μιας ομιλητή/τριας. Στο σημείο αυτό, «ανα-

μέτιστα» η επίλυση του προβληματικού σημείου με τη χρήση της *διόρθωσης* ('repair', Schegloff κ.ά. 1977). Η διόρθωση έχει προτεραιότητα σε σχέση με άλλες συνομιλιακές ενέργειες που πιθανότατα να βρισκονται ήδη σε εξέλιξη (π.χ. χαιρετισμός, πρόσκληση). Το πρόβλημα εντοπίζεται από τον/την ίδιο/α τον/την ομιλητή/τρια και είτε διορθώνεται από τον/την ίδιο/α (αυτοδιόρθωση με αυτοέναρξη), όπως στο παρακάτω παράδειγμα:

(3)

- 1 Π: Βγάνει::: ένας παπάς, λέει θα σάς ανακοινώσω
- 2 ένα έγγραφο ξέρω 'γω: απ' το Μητροπολιτη:::-
- 3 Αρχιεπίσκοπο όλης της Ελλάδος Χριστόδουλο.
(από το υλικό του Α. Αρχάκη)

είτε από κάποιον/α συνομηλητή/τρια (επεροδιόρθωση με αυτοέναρξη):

(4)

- 1 Μ: Ήτανε εφτά αγωνίσματα, και τελευταίο που ήτανε:
- 2 η τοξοβολία-όχι,
- 3 Κ: Ακό[ντιο.]
- 4 Μ: [Ακόντιο], ε::: δεν έγινε
(Αρχάκης 1995: 678)

Μπορεί όμως το πρόβλημα να εντοπιστεί από κάποιον/α συνομηλητή/τρια και να διορθωθεί από τον/την πρώτο/η ομιλητή/τρια (αυτοδιόρθωση με επερέναρξη), όπως στο παρακάτω (απλοποιημένο) παράδειγμα:

(5)

- 1 Ν: Εέρετε τι εποχή έχει τώρα;
- 2 Π: Ναι. Μάιος
- 3 Ν: Ο Μάης είναι εποχή;
- 4 Π: Όχι.

Τέλος, η διόρθωση μπορεί να πραγματοποιηθεί από τον/την συνομιλητή/τρια που εντόπισε το προβληματικό σημείο (επεροδιόρθωση με επεροένταξη):

- (6)
- 1 Μ: Πολα παράσταση:
 - 2 Ν: Δεν λέει παράσταση
 - 3 λέει επανάσταση

Ωστόσο, οι επιλογές ως προς το είδος της διόρθωσης δεν είναι αντίστοιχες διότι δεν έχουν όλες οι μορφές την ίδια βαρύτητα ούτε την ίδια νοηματοδότηση (Schegloff κ.ά. 1977).

Κάθε συνηγορά ή ενέργεια εντάσσεται σε μια ακολουθία συνηγορών και ενεργειών αντίστοιχα. Κάθε συνηγορά ή ενέργεια που πραγματοποιείται, καθετί που λέγεται ή κάθε στιγμή σε μια συζήτηση συνδέεται με ό,τι προηγήθηκε. Μια συνηγορά ή ενέργεια δηλαδή εμφανίζεται ως συνέχεια μιας προηγούμενης, αλλά και «προσκαλεί» ή και προδιαγράφει μια επόμενη. Ως βασική μονάδα ακολουθίας στην ΑΣ θεωρούνται τα *γειτνιαστικά ζεύγη* (adjacency pairs. Schegloff & Sacks 1973, Schegloff 2007). Πρόκειται για τακτικά τοποθετημένα ζεύγρια εκφωνημάτων αποτελούμενα από δύο μέλη που ακολουθούν (ή αναμένεται να ακολουθούν) το ένα το άλλο και παράγονται από διαφορετικούς/ές ομιλητές/τριες. Το πρώτο μέλος ενός γειτνιαστικού ζεύγους συνεντάγεται και συνδέεται διαδοχικά με ένα δεύτερο αναμενόμενο μέλος, με αποτέλεσμα να έχουμε ζεύγη όπως χαιρετισμός-αντιχαιρετισμός (7), ερώτηση-απάντηση (8), προσφορά-αποδοχή/απόρριψη, ισχυρισμός-συμφωνία/διαφωνία κ.ά.:

- (7)
- 1 Α: Τι κώνεις;
 - 2 Β: Μια χαρά. Εσύ; ((χαριετισμός))
- ((ανταπόδοση χαριετισμού))

- (8)
- 1 Ε: Τι είναι οκύλος; ((ερώτηση))
 - 2 Π: Ένα ζώακι. ((απάντηση))

Η ιδιότητα της ακολουθίας όπου συγκεκριμένα δεύτερα μέλη ακολουθούν τα πρώτα λέγεται *συνάφεια υπό προϋποθέσεις* (conditional relevance. Schegloff 1968: 1083, Antaki 2011: 50). Η ιδιότητα αυτή εξηγεί την ύπαρξη αλλά και την απουσία μιας συνομιλιακής μονάδας (συνηγοράς ή ενέργειας).

3. Οι συνομιλιακές δομές της προτίμησης

Η γειτνιαστική τοποθέτηση επιτρέπει την κατανοήση του κανονιστικού χαρακτήρα της συνομιλίας όταν αναμένεται ένα δεύτερο μέλος μετά την παραγωγή του πρώτου. Η σύνδεση μεταξύ γειτνιαστικών ζευγών δεν αφορά απλώς τη σχέση μεταξύ συνηγορών αλλά τη σχέση μεταξύ ενεργειών (Hutchby & Woolfitt 2008, Schegloff 2007). Δεν υπάρχουν απλώς διαφορετικές απαντήσεις σε μια ακολουθία αλλά διαφορετικά είδη απαντήσεων, ανάλογα με το κατά πόσον αυτές ευθυγραμμίζονται με ό,τι έχει ξεκινήσει στο πρώτο μέλος (Schegloff 2007: 58-59). Όπως αναφέρουν οι Schegloff & Sacks (1973: 314), δεν είναι όλες οι πιθανές απαντήσεις συμμετρικές ούτε μπορούν να εναλλάσσονται μεταξύ τους. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι απαντήσεις εκείνες που προωθούν την ενέργεια του πρώτου μέλους είναι *συνολικά προτιμώμενες* (preferred). Συνήθως η συμφωνία ή η αποδοχή θεωρούνται *αποκρίσεις+* (αποκρίσεις συν, +response), ενώ η διαφωνία, η απόρριψη ή η άρνηση ανήκουν στις *αποκρίσεις-* (αποκρίσεις μείον, -response. Schegloff 2007: 59). Σε γενικές γραμμές οι αποκρίσεις+ είναι προτιμώμενες, ενώ οι αποκρίσεις- είναι *μη προτιμώμενες* (dispreferred).

Με βάση τα παραπάνω, η έννοια της *προτίμησης* (preference. Sacks 1973, 1987, Pomerantz 1978, 1984) στο πλαίσιο της ΑΣ δεν είναι ψυ-

χολογική και δεν συνδέεται με στομικά κίνητρα ή επιθυμίες ούτε αποτελεί θετική αξιολόγηση μιας συμπεριφοράς. Η προτίμηση είναι δομική, δηλαδή παραπέμπει σε παρατηρήσιμες κανονικότητες στη δομή της συνομιλίας, όπου διαφαίνεται μια άτυπη αξιολόγηση ανάμεσα σε αναντίστοιχες εναλλακτικές απαντήσεις και μεγάλη συχνότητα εμφάνισης ενός συνομιλιακού φαινομένου (π.χ. μιας άμεσης συμφωνίας: Heritage & Atkinson 1984: 53). Πολλές φορές οι κανονιστικές δομές της κοινωνικής δράσης έρχονται σε αντίθεση με την ψυχολογική προτίμηση: όταν, για παράδειγμα, προσκληθούμε σε μια εκδήλωση όπου δεν επιθυμούμε να παρευρεθούμε, λαμβάνουμε συνήθως υπόψη μας, χωρίς να το συνειδητοποιούμε, τις κανονιστικές δομές της συνομιλίας προκειμένου να αρνηθούμε/απορρίψουμε την πρόσκληση (Sidnell 2010: 77). Η απόρριψη μιας πρόσκλησης είναι μη προτιμώμενη, με όρους ΔΣ, ενώ η αποδοχή της είναι προτιμώμενη.

Ο μη προτιμώμενος χαρακτήρας της απόρριψης/διαφωνίας κλπ. είναι δομικό στοιχείο της ακολουθίας λόγου και περιλαμβάνει περισσότερες κινήσεις. Τα στοιχεία της μη προτιμώμενης ενέργειας είτε δεν αναφέρονται είτε παρουσιάζονται με καθυστερήσεις (παύσεις, εκφράσεις δισταγμού), προλόγους και επισκέψεις (hedges: π.χ. *Πολύ θα το 'θελα αλλά...*), μετριαστικές εκφράσεις (εκφράσεις αναγνώρισης, αιτήματα συγγνώμης) ή αιτιολογίες (π.χ. *Έχουμε υποσχεθεί σε κάτι φίλους να περάσουμε*). Αντίθετα, ο προτιμώμενος χαρακτήρας μιας ενέργειας (π.χ. αποδοχής, συμφωνίας) χαρακτηρίζεται από την άμεσότητα παραγωγής της στη ροή του λόγου. Αυτή η δομική προτίμηση, η «δομική σχέση των μερών μιας ακολουθίας» (Schegloff 2007: 61), αποτελεί αντικείμενο μελέτης της ΔΣ. Η στομική/ψυχολογική προτίμηση –στο παραπάνω παράδειγμα, το ότι δεν επιθυμούμε να αποδεχθούμε την πρόσκληση– δεν θεωρείται αντικείμενο της ΔΣ.

Το παράδειγμα που ακολουθεί αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα του μη προτιμώμενου χαρακτήρα της διαφωνίας:

- (9)
 1 Κ: Και δε τς- (0.9) ντύνεται ωραία Δήμητρα;
 2 Δ: Ντάξει!- !- φς >συνηρητικά μισώ να πακ.

Στη σειρά (1) η Κ προσκαλεί την αξιολόγηση της Δ ως προς τις ενδυματολογικές επιλογές μιας κοινής γνωστής τους. Η πρώτη αξιολόγηση από έναν/μία ομιλητή/τρια συνήθως προσκαλεί μια απόκριση – μια δεύτερη αξιολόγηση από τον/τη συνομιλητή/τρια. Το να δοθεί μια δεύτερη αξιολόγηση αποτελεί δείγμα συνεργασίας και ευθυγράμμισης, με τον τύπο του πρώτου μέρους του γειτνιαστικού ζεύγους. Με αυτήν ο/η συνομιλητής/τρια είτε συμφωνεί είτε διαφωνεί με την ενέργεια που ξεκίνησε στην πρώτη αξιολόγηση (π.χ. *παράτονα, έτσανος*: Pomerantz 1984). Στη σειρά (2) η Δ δεν περνάει σε μια άμεση θετική αξιολόγηση: η συνεισφορά της περιλαμβάνει το μετριαστικό επίρημα *ντάξει*, τις εκφράσεις δισταγμού *ντάξει- !- φς* (με αυτοδιακοπές: *cut offs*) και αιτιολογία με το επισκεπτικό *μισώ να πα*. Ωστόσο, η ρητή διαφωνία απουσιάζει.

Στο επίκεντρο των δομών προτίμησης βρίσκεται η κατανόηση της κοινωνικής δράσης: σπεύδουμε να επτελέσουμε άμεσα τις προτιμώμενες ενέργειες για να αποφύγουμε τις όποιες συνδηλώσεις μη προτίμησης (Heritage & Atkinson 1984: 54), διότι σε κάθε περίπτωση, ακόμα και η πύση είναι μια ερμηνεύσιμη δράση. Η σωτή θεωρείται από τους/τις ομιλητές/τριες (και καταγράφεται στη σχετική βιβλιογραφία) ως πιθανή έκδειξη διαφωνίας/άρνησης/απόρριψης, όπως στο παρακάτω παράδειγμα:²

- (10)
 1 Δ: Δουπόν, αναρωτιέμαι αν θα είσαι
 2 στο γραφείο σου τη Δευτέρα (.) υπάρχει τέτοια περίπτωση;
 3 (2.0)
 4 Δ: Μάλλον όχι.
 (μετάφραση από τον Levinson 1983: 320 στον Antaki 2011: 113)

Ο Α στις σειρές (1-2) κάνει μια ερώτηση πιθανότατα ως εισαγωγή σε κάποιο αίτημα. Στο σημείο αυτό παρατηρούμε ότι υπάρχει μια επέκταση της εισαγωγής (*υπάρχει τέτοια περίπτωση*) ύστερα από κλάσματα του δευτερολέπτου. Μετά από παύση δύο δευτερολέπτων (σειρά 3) ο Α αλλάζει κατεύθυνση στην εισαγωγή του στη σειρά (4) με το *Μάλλον όχι* και τελικά δεν προβαίνει στο αίτημα καθεαυτό. Τούτο

συμβάλει γιατί ο Α αντικαθίσταται την πύση ως σηματοδότηση επερχόμενης, μη προτιμώμενης άρνησης από τον συνομιλητή. Σε γενικές γραμμές, οι ομιλητές/τριες προσπαθούν να αυξήσουν τις πιθανότητες εμφάνισης ενός προτιμώμενου δεύτερου μέρους με κατάλληλες εισαγωγές, επαναδιατυπώσεις κλπ. (Schegloff 2007). Οδηγούνται συχνά στο να επνεξετάσουν τα πιθανά προβληματικά σημεία του πρώτου μέρους ενός γειτνιαστικού ζεύγους (π.χ. μιας πρόσκλησης) και να την αναδιατυπώσουν σε μια διαφορετική έκδοχή (Davidson 1984: 104).

Σε αρκετά συνομιλιακά φαινόμενα η έννοια της προτίμησης είναι κεντρική, όπως στη λειτουργία των αξιολογήσεων και των φιλοφρονήσεων (Pomerantz 1978), στη διόρθωση (προτίμηση για αυτοδιόρθωση· Schegloff κ.ά. 1977) και στην αναφορά σε πρόσωπα (reference to persons· Sacks & Schegloff 1979). Ενδιαφέρουσες επίσης είναι οι συνδέσεις που μπορούν να γίνουν ανάμεσα στην προτίμηση και στην έννοια του προσώπου (face) (Goffman 1955, Brown & Levinson 1987, Σληφμανού στον παρόντα τόμο). Στην επόμενη ενότητα θα ασχοληθούμε με δύο από αυτά – με τα διλήμματα και τις αντιθέσεις στη λειτουργία των αυτομειωτικών αξιολογήσεων και των φιλοφρονήσεων όπως εμφανίζονται στο έργο της Pomerantz (1978, 1984).

3.1. Η ιδιότητα της προτίμησης στις αυτομειωτικές αξιολογήσεις και στις φιλοφρονήσεις

Στην προηγούμενη ενότητα αναφέρθηκε ότι στις περισσότερες περιπτώσεις οι απαντήσεις που προωθούν την ενέργεια του πρώτου μέρους ενός γειτνιαστικού ζεύγους είναι συνομιλιακά προτιμώμενες. Υπάρχουν, ωστόσο, δύο εξαιρέσεις σε αυτόν τον κανόνα: οι αυτομειωτικές αξιολογήσεις (self-deprecating assessments· βλ. Pomerantz 1984) και οι φιλοφρονήσεις (compliments) στο πρώτο μέρος του γειτνιαστικού ζεύγους. Σε αυτές τις περιπτώσεις προτιμώμενη στο δεύτερο μέρος είναι η απουσία ευθυγράμμισης, δηλαδή η διαφωνία με αυτομειωτικά σχόλια και φιλοφρονήσεις.

Η Pomerantz (1984: 64) υποστήριξε ότι υπάρχει στενή σχέση ανάμεσα στις δομές προτίμησης μιας ενέργειας και στη μορφή της συνηγορίας της. Σε γενικές γραμμές, η προτιμώμενη ανταπόκριση σε μια αξιολόγηση είναι η συμφωνία με αυτή την αξιολόγηση (Pomerantz 1984). Η συμφωνία με μια πρώτη αξιολόγηση γίνεται είτε με *αναβάθμιση*, χρήση δηλαδή αναβαθμισμένων όρων όπως *πανεύμοφο* και ενισχυτικών όπως *πέρα πολύ*, που δηλώνουν έντονη συμφωνία· είτε με *ίδια αξιολόγηση*, δηλαδή επανάληψη των όρων αξιολόγησης και τη χρήση του και (π.χ. *κι εσύ*),³ που δηλώνει χαλαρή συμφωνία· είτε με *υποβάθμιση*, δηλαδή χρήση αξιολογικών όρων μειωμένης έντασης (και αυτή είναι χαλαρού τύπου συμφωνία που πολλές φορές ενεργοποιεί διαφωνία). Πολύ συχνά η αντίδραση του/της πρώτου/ης ομιλητή/τριας μετά από μια υποβαθμισμένη συμφωνία είναι μια ακόμα πιο έντονη αξιολόγηση (Pomerantz 1984: 65-69).

Όταν εμφανίζεται συμφωνία ως δεύτερη αξιολόγηση σε σημεία όπου η διαφωνία είναι προτιμώμενη, δηλαδή σε αυτομειωτικά σχόλια, αυτή είναι ασθενής και έχει τον χαρακτήρα αντίστοιχης εμπειρίας ή αυτομείωσης της μορφής *κι εγώ το ίδιο*. Εμφανίζονται επίσης διατυπώσεις που δεν αποτελούν ούτε συμφωνία ούτε διαφωνία: *σιωπές* και *αγνωμία* του τι έχει ειπωθεί (π.χ. *χιμ, ακά*). Η σιωπή γενικότερα μετά το άκουσμα αυτομειωτικών σχολίων δείχνει να σηματοδοτεί μια μη προτιμώμενη ενέργεια, διότι μοιάζει να επιβεβαιώνει εμπέσωσ της ενέργεια της αυτομείωσης.

Οι φιλοφρονήσεις με τη σειρά τους έχουν, σύμφωνα με την Pomerantz (1978), μια ιδιαίτερότητα γιατί εμπειριέχουν αντικρουόμενες προτιμήσεις και περιορισμούς. Οι δομές προτίμησης που εμπειριέχει η αξιολόγηση γενικά (προτιμώμενη είναι συνήθως η συμφωνία με την πρώτη αξιολόγηση), συνυπάρχουν με μια δεύτερη ομιόδοξων προτίμησης που ενεργοποιεί η φιλοφρόνηση: την αποφυγή του αυτοεπαινού (όπου προτιμώμενη είναι η διαφωνία με την πρώτη αξιολόγηση). Οι συνομιλητές/τριες συνήθως παίρνουν τις απαραίτητες αποστάσεις (άρνηση επαίνου, επιφυλάξεις) ώστε να μην ακουστεί αυτό που λένε ως αυτοεπαινος (π.χ. *δεν θέλω να υπερηφανευτώ, αλλά... όχι*

επειδή είναι γιος μου, αλλά...). Όταν κάποια αξιολόγηση ακουστεί ως αυτοεπίτανος, πολύ συχνά θεωρείται παραβίαση των κανόνων προτίμησης και ενδέχεται να επισημανθεί ως τέτοια από τους/τις συνομιλητές/τριες στην επόμενη συνεισφορά (π.χ. *η ταπεινοφροσύνη πάτνας δεν είναι ένα από τα χαρακτηριστικά σου*).

Η Pomerantz (1978) στην έρευνά της εντοπίζει διαφορετικές «λύσεις» των ιδίων των συνομιλητών/τριών στις δύο αντικρουόμενες προτιμήσεις της φιλοφρόνησης, όπως είναι η υποβόθμισμένη (scaled-down) συμφώνια, ο εντοπισμός υπερβολής στη φιλοφρόνηση και η επιφύλαξη. Εντοπίζει επίσης και μια δεύτερη ομάδα λύσεων, δηλαδή τη μετατόπιση αναφοράς, μέρος της οποίας είναι και η ανταπόδοση της φιλοφρόνησης (Pomerantz 1978: 92-106). Πρόκειται για έναν συμβιβασμό ανάμεσα στις δύο αντικρουόμενες προτιμήσεις, όπου τις περισσότερες φορές η διαφώνια με τη φιλοφρόνηση εμπειριέει και στοιχεία συμφωνίας (βλ. Αποσπάσματα 1-2).

Δραστηριότητα 1: Η ιδιότητα της προτίμησης μετά από φιλοφρονήσεις και αυτομειωτικά σχόλια

Με βάση την Pomerantz (1978, 1984· βλ. Αποσπάσματα 1-2) και τις ερωτήσεις που δίνονται παρακάτω, αναλύστε το παράδειγμα (11). Το απόσπασμα προέρχεται από ηχογράφιση φυσικής, καθημερινής συνολικής με συμμετέχουσες τη Μ, μαθήτρια της γ' λυκείου, και την Α, μαθήτρια της β' λυκείου, καθώς και δύο ερευνητριες (Χ και Φ), οι οποίες παρεμβάλλονται ελάχιστα στη συζήτηση και είναι υπεύθυνες για την ηχογράφιση. Η ηχογράφιση γίνεται στο σπίτι της ερευνητριας Χ. Στο σημείο αυτό οι Μ και Α εκφράζουν τον θαυμασμό τους για ένα ζωγραφισμένο διακοσμητικό στα ράφια της Χ. Περιγράψτε τα γειτνιαστικά ζεύγη και τις ενέργειες που πραγματοποιούνται στις σειρές (1-6):

- α) Πώς ανταποκρίνεται η Α στα λεγόμενα της Χ στη σειρά (6);
- β) Ποια είναι η προτιμώμενη ενέργεια εδώ και γιατί; Φωνταστείτε τι θα γνώσαν σε περίπτωση καθυστέρησης της απάντησης ή/και συμφωνίας με την ενέργεια στη σειρά (5) (εδώ θα μπορούσαν να γίνουν και προεκτάσεις με όρους θεωρίας της ευγένειας· βλ. Σηριανού στον παρόντα τόμο).

- (11)
- 1 Μ: Παϊδιά αυτό το χρυσό είναι:::
 - 2 Α: =Καλά πώς το' χει κανείς;
 - 3 Μ: και καλά είναι τέλειο, ε;
 - 4 Α: Ναι ναι
 - 5 Χ: Αξεσκόνιστο επίσης
 - 6 Α: Ναι μωρέ σιγά h h h.
- (από το υλικό του Α. Αρχάκη)

Οι θετικές αξιολογήσεις/φιλοφρονήσεις στις σειρές (1-4) από τις Μ και Α οδηγούν στη σειρά (5) σε μια αλυσιδωτή ενέργεια, μια απόρριψη της φιλοφρόνησης από τη Χ. Πρόκειται, σύμφωνα με την Pomerantz (1984), για μια αυτομειωτική αξιολόγηση της Χ. Η Α στη σειρά (6) απευδαι να διαφωνήσει με την αυτομείωση με τη χρήση δεικτών ειρωνείας *ναι μωρέ και σιγά* (βλ. Christodoulidou 2008 για τις διεπιδραστικές λειτουργίες του *σιγά*) σε άμεση αντίθεση με ό,τι προηγήθηκε. Βλέπουμε εδώ ότι η αυτομείωση ενεργοποιεί τη διαφώνια ως προτιμώμενη ενέργεια. Το να αποφύγει η Α να προσβάλει τη συνομιλήτρια Χ έχει μεγαλύτερη βαρύτητα από τη συνηθέστερη προτίμηση για συμφωνία. Μια καθυστέρηση απόκρισης της Α στο αυτομειωτικό σχόλιο της Χ θα σηματοδοτούσε πιθανή συμφωνία με την αυτομείωση. Μια συμφωνία (π.χ. *Πω πω ναι, είναι πολύ βρόμικο*) θα ακουγόταν απειλητική για το πρόσωπο της συνομιλήτριας.

3.2. Εφαρμογές

3.2.1. Η ιδιότητα της προτίμησης στην απόρριψη σεξουαλικής πρόσκλησης

Τα ευρήματα για τη λειτουργία της προτίμησης έχουν εφαρμογή στο πλαίσιο της φεμινιστικής ΔΣ και συγκεκριμένα στην απόρριψη/άρνηση σεξουαλικής επαφής. Στη βιβλιογραφία καταγράφεται η δυσκολία νεαρών γυναικών να αρνηθούν λεκτικά την σεξουαλική επαφή όταν δεν την επιθυμούν, ενώ και οι ίδιες βρίσκονται να κατηγορούνται για ελλειμματική γλώσσα και έλλειψη αυτοπεποίθησης. Η απουσία ξεκάθαρης λεκτικής άρνησης αναφέρεται μάλιστα ως ένας από τους σημαντικότε-

ρους λόγους σεξουαλικού εξαναγκασμού και βιασμού κατά τη διάρκεια παντρώου, ως εάν η ευθύνη για τη βία που ασκείται σε αυτές, τις γυναίκες να βαρύνει αποκλειστικά τις ίδιες (Kitzinger 2000, Speer 2005).

Η κριτική από την πλευρά της ΔΣ αφορά τον τρόπο με τον οποίο οι γυναίκες συμβουλευόμαστε να πραγματοποιούν άμεσα και αποφασιστικά την άρνηση σε προγράμματα εκμύθωσης κοινωνικών δεξιοτήτων και τεχνικές ενίσχυσης της αυτοπεποίθησης (Kitzinger 2000). Όπως είδαμε παραπάνω, η ανάλυση των δομών προτίμησης μέσα από πολλές περιπτώσεις απάντησης σε πρόσκληση, πρόταση, προσφορά κλπ. από καθημερινές συνομιλίες, έχει οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι η αποδοχή μιας πρόσκλησης είναι πολύ διαφορετικά οργανωμένη από την απόρριψή της. Επιπλέον, η άρνηση πραγματωποιείται με πολλούς τρόπους και ποικίλους τρόπους, χωρίς απαραίτητα να χρειαστεί ο/η ομιλητής/τρια να πει εμφαντικά όχι: μια μικρή καθυστέρηση στην απάντηση ή η αδύναμη συμφωνία γίνεται κατανοητή από τον/τη συνομιλητή/τρια ως άρνηση.

Επομένως, τα νεορά κορίτσια χρησιμοποιούν απόλυτα θεμιτές συνολιακές στρατηγικές άρνησης που βασίζονται σε κοινά αποδεκτούς κώδικες και κανονιστικές δομές λόγου. Με αυτό τον τρόπο αποδυναμώνεται ο ισχυρισμός ότι οποιοδήποτε απόκριση πέραν της εμφαντικής απόρριψης με τη λέξη *όχι* θεωρείται αποδοχή σεξουαλικής επαφής.⁴

3.2.2. Προτίμηση και ερωτήσεις αντεστραμμένης πολικότητας σε μαθησιακά περιβάλλοντα

Η ιδιότητα της προτίμησης εμφανίζεται με ξεκάθαρο τρόπο στις λέγόμενες *ερωτήσεις αντεστραμμένης πολικότητας* (στο εξής ΕΑΠ. *reversed polarity questions*, RPOs) που αναλύει η Koshik (2002) σε μαθησιακά περιβάλλοντα κατά τη διάρκεια της ανατροφοδότησης μαθητών/τριών από εκπαιδευτικούς πάνω σε γραπτές εργασίες τους (βλ. Απόσπασμα 3). Πρόκειται για κλειστού τύπου ερωτήσεις που αναμένεται να συνοδεύονται από μια απάντηση *ναι/όχι*, παρουσιάζουν την επιστημική τοποθέτηση των ομιλητών/τριών και λειτουργούν περισ-

σότερο ως καταφύγια/ισχυρισμοί παρά ως «πραγματικές» ερωτήσεις αναζήτησης πληροφωρίας. Κατά την Koshik, οι ΕΑΠ μεταφέρον στο εσωτερικό τους έναν ισχυρισμό αντίθετης πολικότητας (άρνηση) από αυτόν που φαίνεται στην ερώτηση (κατάφαση). Για παράδειγμα, στο Απόσπασμα (3) (βλ. εκτενές παράδειγμα 3) η ερώτηση της εκπαιδευτικού προς τον μαθητή *θα μιλήσεις ενώ γι' αυτό; σε σχέση με: τον ντε Γκολ;*, είναι μια ΕΑΠ που μεταφέρει τον αρνητικό ισχυρισμό «Δεν θα μιλήσεις ενώ γι' αυτό σε σχέση με τον ντε Γκολ». Προτιμώμενη απάντηση στις ΕΑΠ είναι το *όχι* γιατί ακριβώς ευθυγραμμίζεται με τον λανθάνοντα αρνητικό ισχυρισμό τους. Η Koshik (2002: 1868-1870) υποστηρίζει ότι οι ΕΑΠ εμπεριέχουν την αντεστραμμένη πολικότητα και προδιαγράφουν την προτίμηση σε μια αρνητική απάντηση διότι οι μαθητές/τριες λαμβάνουν υπόψη δύο στοιχεία του πλαίσιου: (α) το επίπεδο της γνώσης και της επιστημικής τοποθέτησης του/της εκπαιδευτικού σε ό,τι αφορά την ερώτηση (γίνεται εκ των προτέρων σαφές ότι δεν πρόκειται για «πραγματικές» ερωτήσεις), και (β) την τροχιά και ακολουθία των ενεργειών στην οποία τοποθετείται μια ΕΑΠ.

Η απάντηση του/της μαθητή/τριας ευθυγραμμίζεται συνήθως με τις δομές προτίμησης για συμφωνία με τη στάση (*stance*) της ΕΑΠ που εμπεριέχεται στον ισχυρισμό. Στο σημείο αυτό αναδεικνύεται η σημασία του πλαισίου: σε μαθησιακά περιβάλλοντα όπου ένας/μία μαθητής/τρια θεωρείται άπειρος/η στην εκπόνηση μιας συγκεκριμένης εργασίας/άσκησης, η διαφωνία με μια λανθάνουσα κριτική μπορεί να θεωρηθεί αμφισβήτηση των γνώσεων και της αυθεντίας του/της εκπαιδευτικού.

Βεβαίως, οι μαθητές/τριες στο δείγμα της Koshik δεν ευθυγραμμίζονται πάντα με τις ΕΑΠ. Αλλά η σπανιότερη διαφωνία τους είναι με τέτοιο τρόπο σχεδιασμένη ώστε να απηχεί τον μη προτιμώμενο χαρακτήρα της διαφωνίας (με μετριασμό, καθυστερήσεις κλπ.). Η συμφωνία του/της εκπαιδευτικού όταν ένας/μία μαθητής/τρια δίνει προτιμώμενη απάντηση δείχνει ότι εξ αρχής δεν αναζητούσε μια πλήρη-φορία, δηλαδή ότι η αρχική ερώτηση δεν ήταν «πραγματική».

Η Koshik καταλήγει αφενός ότι και η ίδια η χρήση των ΕΑΠ είναι ένας τρόπος μετριασμού της κριτικής προς τους/τις μαθητές/τριες, και αφετέρου ότι η άμεση κριτική είναι μια ενέργεια που θεωρείται, ως πρώτο μέτρος γειτνιαστικού ζεύγους, μη προτιμώμενη. Σημειώνει επίσης ότι η αμεσότητα με την οποία οι μαθητές/τριες απαντούν «όχι» στις ΕΑΠ μπορεί να κρύβει μια έλλειψη κατανόησης της ουσίας των ΕΑΠ.

Δραστηριότητα 2: Η προτίμηση στις ερωτήσεις αντεστραμμένης πολικότητας στον σχολικό λόγο

Στο παρακάτω απόσπασμα σχολικού λόγου από τάξη νηπιαγωγείου, να αναγνωρίσετε τις ερωτήσεις αντεστραμμένης πολικότητας (ΕΑΠ) και τις δομές προτίμησης με βάση την Koshik (2002: βλ. Απόσπασμα 3). Παρατηρήστε αν προκύπτουν προβλήματα από τη χρήση των ΕΑΠ ως προς την κατανόησή τους. Στο σημείο αυτό του μαθήματος, όπου ξεκινάει το απόσπασμα, η νηπιαγωγός δείχνει στα παιδιά μια εικόνα εκκινήτων πάνω σε έλικθρα τα οποία σέρνουν σκυλιά, ελάφια και τάρνδοι.

- (12)
- 1 Νηπιαγωγός: Ποιος τα σέρνει αυτά τα έλικθρα;
 2 Νίκος: Ο Άγιος Βασίλης
 3 Μάνος: Τα σκυλιά
 4 Νηπιαγωγός: Ο Άγιος Βασίλης σέρνει το έλικθρο;
 5 () : Όχι
 6 () : Ο
 7 Νηπιαγωγός: Πάει μπροστά και το σέρνει;
 8 () : οί:::
 9 () : [ναι
 10 () : [όχι
 11 (Νίκος): Όχι πάλι με το έ:::Λκηθρο=
 12 Νηπιαγωγός: =Ναι. Αλλά λέω αυτά τα έλικθρα εδώ
 13 που έ[χουν οι Εοικημοί
 14 () : [με τα ελάφι[α ()
 15 Μαχμούτ: [σκυλιά:::
 16 Νηπιαγωγός: Βάζουνε ή σκυλιά ή::: αυτά τα δυνατά
 17 σκυλιά τα λυκόσκυλα, ή ελάφια,

- 18 Νίκος: Ελάφια βάζουνε
 19 Νηπιαγωγός: Τάρνδους, (ό,τι έχουν).

Παρατηρούμε σε αυτό το παράδειγμα δύο ΕΑΠ: μια στη σειρά (4) και μια στη σειρά (7). Και οι δύο ΕΑΠ έχουν ως προτιμώμενη την αρνητική απάντηση *όχι*. Η αμεσότητα με την οποία οι μαθητές δίνουν την απάντηση *όχι* δείχνει ότι κατανοούν τη συγκεκριμένη πρακτική της διεπίδρασης, δηλαδή το πώς λειτουργεί η προτίμηση. Σε επίπεδο κατανόησης του περιεχομένου όμως δεν γίνεται σαφής η ουσία της ΕΑΠ, δηλαδή ποιον ισχυρισμό μεταφέρει. Για την ΕΑΠ της σειράς (4) μια ή/και δύο εκδοχές είναι πιθανές: «Ο Άγιος Βασίλης δεν σέρνει το έλικθρο γενικά» ή/και «Δεν είναι ο Άγιος Βασίλης που σέρνει το έλικθρο στη συγκεκριμένη εικόνα». Χρειάζεται να γίνουν δύο διαδοκικές ερωτήσεις για να υπογραμμιστούν και οι δύο εκδοχές:

- α) Η ΕΑΠ στη σειρά (7) που φέρει τον αρνητικό ισχυρισμό «Ο Άγιος Βασίλης δεν πεί μπροστά και σέρνει το έλικθρο γενικά», και
 β) η διάκριση ανάμεσα στα έλικθρα της εικόνας των εκκινήτων που έχουν μπροστά τους με το *Ναι*. Αλλά λέω αυτά τα έλικθρα εδώ στη σειρά (12) και στην αρχευτική εικόνα του Άγιου Βασίλη με το έλικθρο που αναφέρθηκε στη συζήτηση.

Γενικότερα, οι μηχανισμοί που διέπουν την προτίμηση ίσως φαίνονται αυτοματοποιημένοι στα πιο ξεκάθαρα παραδείγματα διεπίδρασης στην καθημερινή συνομιλία. Σε περισσότερο σύνθετες περιπτώσεις συνομιλίας παρατηρούμε όμως πολύπλοκες δομές αλληλοσυγκρουόμενων προτιμήσεων όπου οι συνομιλητές/τριες σπείδουν να πάρουν αλλά και να ξεκαθαρίσουν τη θέση τους, ώστε να αποφευχθούν τυχόν παρανοήσεις.⁵ Στις δομές προτίμησης βασίζονται σε μεγάλο βαθμό και μαθησιακές διαδικασίες όπου η κατανόηση των διεπίδραστικών πρακτικών και του περιεχομένου της διδασκαλίας δεν συμβαδίζει πάντα στο παράδειγμα των ΕΑΠ της Koshik (2002).

4. Συμπεράσματα

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάστηκαν οι βασικές έννοιες της ΔΣ (συνομιλία, ενέργεια, συναφεια υπό προϋποθέσεις) καθώς και οι βασικότερες συνομιλιακές δομές (διόρθωση, εναλλαγή συνεισφορών, γειτνιαστικά ζεύγη ενότητα 2). Σημαντική μονάδα ανάλυσης στην ΔΣ είναι το γειτνιαστικό ζεύγος, το ζεύγος δηλαδή ενεργειών με πρώτο και δεύτερο μέρος. Σε γενικές γραμμές, οι απαντήσεις που «προσθούν» την ενέργεια του πρώτου μέρους ενός γειτνιαστικού ζεύγους είναι συνομιλιακά προτιμώμενες. Στη συνέχεια δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στις συνομιλιακές δομές της προτίμησης (ενότητα 3) γιατί αυτές αποτελούν τη βάση για την ανάλυση πολλών συνομιλιακών φαινομένων (ενότητα 3.1) και εφαρμογών τόσο στον καθημερινό λόγο (ενότητα 3.2.1) όσο και σε θεσμικά περιβάλλοντα (ενότητα 3.2.2). Η προτίμηση δεν είναι ψυχολογική αλλά δομική ιδιότητα της διεπίδρασης, γιατί αφορά παρατηρήσιμες κανονικότητες και μεγάλη συχνότητα εμφάνισης ενός φαινομένου όπου διαφαίνεται μια άτυπη αξιολόγηση ανάμεσα σε ανατίστοιχες εναλλακτικές απαντήσεις.

Στην ενότητα (3.1), είδαμε ότι οι καθημερινές πρακτικές και οι λεπτομέρειες της συνομιλίας όπως η απόκριση σε αυτομειωτικά σχόλια και οι φιλοφρονήσεις εμπιπέρουν μια κανονικότητα και εντάσσονται σε συνομιλιακές δομές στο πλαίσιο των οποίων παράγονται συνεχώς νοήματα. Ειδικά οι τελευταίες πρακτικές αποτελούν εξαιρέσεις στις κανονικότητες της προτίμησης: προτιμώμενη είναι η απουσία ευθυγράμμισης με την ενέργεια που ξεκίνησε στο πρώτο μέρος, δηλαδή η διαφωνία με αυτομειωτικά σχόλια και φιλοφρονήσεις. Η προτίμηση για διαφωνία με αυτομειωτικές αξιολογήσεις και οι φιλοφρονήσεις έχουν σαν στόχο την αποφυγή της προσβολής των συνομιλητών/τριών και του αυτοεπαίλου. Γι' αυτόν τον λόγο ενεργοποιούνται μια σειρά από λύσεις (βλ. Αποσπάσματα 1 και 2).

Εφαρμογές της ιδιότητας της προτίμησης σε άλλα πλαίσια παρατηνται στην ενότητα (3): η ανάλυση δομών πρόσκλησης/απόρριψης συμβάλλει στη φεμινιστική συζήτηση αλλά και στην κατανόηση της εκ-

παιδευτικής διαδικασίας. Η μεν φεμινιστική συζήτηση προωθείται με την κατανόηση της έμφασης άρνησης ως θεμιτής πρακτικής για τη λεκτική απόρριψη της σεξουαλικής επαφής. Η δε εκπαιδευτική διαδικασία γίνεται περισσότερο κατανοητή μέσα από τη μελέτη των λεγόμενων ερωτήσεων αντεστραμμένης πολικότητας, οι οποίες μεταφέρουν ισχυρισμούς αντιστροφής πολικότητας από τον αρχικό σχεδιασμό τους (βλ. Αποσπάσμα 3).

Αποσπάσμα 1 (Pomerantz 1984: 83-90)

Συμφωνία και διαφωνία με αξιολογήσεις: Χαρακτηριστικά προτιμώμενων/μη προτιμώμενων μορφών συνεισφοράς
 Διαφωνία με αυτομειωτικές αξιολογήσεις των προηγούμενων ομιλητών/τριών

Τα στοιχεία της διαφωνίας συνήθως καλύπτουν το σύνολο της απόκρισης σε μια αυτουποτίμηση. Συνήθως δηλαδή δεν υπάρχουν μικρότερες μονάδες αντιθετικών στοιχείων πριν ή μετά τη διαφωνία. Παράκτω αναφέρονται τα σημαντικότερα στοιχεία της διαφωνίας:

Μερικές επαναλήψεις: Οι διαφωνίες μπορεί να περιλαμβάνουν μερικές επαναλήψεις που υπονομεύουν ή/και διαφωνούν με ό,τι προηγήθηκε. Ακολουθούνται από άλλα στοιχεία διαφωνίας στην ίδια ή σε επόμενη συνεισφορά. Στα επόμενα αποσπάσματα, η απόκριση στα αυτομειωτικά σχόλια περιλαμβάνουν μερικές επαναλήψεις (ME) που ακολουθούνται από σαφείς διαφωνίες (Δ). [...]

(57)

B: ... Προσπαθώ να αδυνατίσω.

(ME) A: Ναίι;? [Εσύ να αδυνατίσεις, θεέ μου.

B: heh heh heh heh hh hh

(Δ) A: Δε χρειάζεται να αδυνατίσεις άλλο, [...]

Αρνήσεις: Η διαφωνία μπορεί να περιλαμβάνει αρνήσεις όπως «όχι», «το-το», «δεν». Το «όχι» μπορεί να ακουστεί σαν πρώτο στοιχείο μιας απάντησης σε αυτομειωτική ερώτηση: [...]

(60)

P: Πήρε την κάτσα μου.

Σ: Ναι πήρε την κάτσα σου.

P: Είπε ότι είναι χάλια

Σ: Όχι, είπε ότι είναι υπέροχη. [...]

Φιλοφρονήσεις. Η διαφωνία με αυτομειωτικά σχόλια περιλαμβάνει συχνά όρους αξιολόγησης. Αυτοί οι όροι τοποθετούνται σε αντίθεση με τις προηγούμενες αυτομειωτικές εκφράσεις, είναι ευνοϊκοί, θετικοί χαρακτηρισμοί (βλ. παράδειγμα 60).

[...] Ενώ έχουν αναφερθεί τα πιο σημαντικά στοιχεία διαφωνίας, τα αυτομειωτικά σχόλια αντιμετωπίζονται με ένα μεγάλο εύρος απαντήσεων. Παράκτω αναφέρονται κάποια είδη σαφούς διαφωνίας, υπονομιεύσεων, έλλειψης ευθυγράμμισης κλπ.:

1. Ένας/Μια ομιλητής/τρια μπορεί να διαφωνήσει παρουσιάζοντας μια αξιολόγηση όπου θα φαινόταν ότι έχει πρόσβαση στο υπό κριση χαρακτηριστικό, δηλαδή κάνοντας μια αντιθετική δεύτερη αξιολόγηση (φιλοφρόνηση ή/και άρνηση).

(55)

A: ...Νοιώθω σαν κι εκείνη και παίζω παρόμοια hehh

B: Όχι. Παίζεις όμοια. [...]

2. Ένας/Μια ομιλητής/τρια μπορεί να δηλώνει απουσία ευθυγράμμισης με μια προηγούμενη επικριτική αξιολόγηση, δίνοντας μια αξιολόγηση όπου δεν υπάρχει πρόσβαση (στο υπό κριση χαρακτηριστικό), δηλαδή κάνοντας μια κριτική αξιολόγηση των λεχθέντων.

(59)

Σ: Δε βγαίνω παντεβού πια. Δεν πηγαίνω

δεν [έχει νόημα να κρατήσω τα ρούχα.

T: [είσαι-] ((υψηλός τόνος))

T: Τι εννοείς δε βγαίνεις παντεβού;. ((χαμηλός τόνος))

Σ: Ναι, αλλά δε βγαίνω έξω πια αυτό είν' όλο.

T: Αη: αυτά είναι μπούδες.

3. Ένας/Μια ομιλητής/τρια μπορεί να υπονομιεύσει μια προηγούμενη κριτική αυτοαξιολόγηση με το να ανασυνθέσει το αυτομειωτικό χαρακτηριστικό με πιο θετικό τρόπο. Για παράδειγμα:

(68)

P: ·hh Ναι αλλά πήρα μόνο Γ στον έλεγχο μου στα μαθηματικά

Σ: Ναι αλλά αυτό σημαίνει ότι περάς Ρόνολαντ.

Η αυτομειωτική διατύπωση «μόνο...Γ» είναι μέλος της συλλογής βαθμών με άλλα μέλη το Α και το Β που τοποθετούνται ως ανώτερα. Η διατύπωση του Σ «περάς» αφορά τη μετατόπιση στη συλλογή βαθμών «προβιβασμός»-«αποτυχία» όπου η συγκεκριμένη αναφορά δηλώνει τον προβιβασμό. [...]

4. Ένας/Μια ομιλητής/τρια μπορεί να υπονομιεύσει μια προηγούμενη αυτομειωση παρουσιάζοντάς την ως προϊόν λανθασμένης σκέψης και πρακτικής.

(71)

T: Εκνευρίζομαι πολύ που σου τα λέω αυτά

Tώρα!

A: [ah] oh ·HHHH Όχι, hehhheh! Όχι αλλά- εμ-εμ- πιά::Δι ο Ουίλμπουρ. Πάλι. Σταμάτα να προσπαθείς να το κάνεις αυτό στον εαυτό: σου. (1.2) - άστο να πάει στο καλό και θα βρεις τον τρόπο να το ξεπεράσεις. [...]

Η φωνητική αξιολόγηση του/της συνομιλητή/τριάς του είναι τις περισσότερες φορές μη προτιμώμενη ενέργεια και, ως τέτοια, πραγματοποιείται με καθυστερήσεις, αποκρύψεις και στοιχεία διατυπωμένα με λιγότερο έντονο τρόπο. Εάν οι συνομιλητές/τριες δείξουν διαταγμό, αποφυγή, καθυστερήσεις κλπ. στην αντίδρασή τους σε αυτομειωτικά σχόλια, αυτό μπορεί να εκληφθεί ως συμπωνία με την προσαναφορθείσα αυτομείωση. Για να δηλώσουν τη μη ευθυγράμμισή τους πρέπει να προχωρήσουν δίμεσα σε διαφωνία.

(Μετάφραση: Α. Βασιλοπούλου)

Απόσπασμα 2 (Pomerantz 1978: 92-106)

Απόκριση στις φιλοφρονήσεις: Σημειώσεις για τη συνύπαρξη πολλών πλών περιορισμών

ΜΟΡΦΕΣ ΛΥΣΕΩΝ

Υποβέθμιση επαίνου

Μια λύση [για τις πολλαπλές προτιμήσεις των φιλοφρονήσεων] είναι απαντήσεις που παρουσιάζουν μια ευαισθησία και ικανοποιούν, μερικώς τουλάχιστον, δύο ανταγωνιστικές προτιμήσεις: να αποδοχθούμε/συμφωνήσουμε με την προαναφερθείσα φιλοφρόνηση και να αποτύχουμε τον αυτοέπαινο. [...]

Συμφωνία [...]

Στις επόμενες ακολουθίες, εκείνος που επαινεί (E) χρησιμοποιεί έντονο όρου θετικής αξιολόγησης· ο αποδέκτης του επαίνου (A) ανταποκρίνεται με υποβέθμισμένη συμφωνία που περιλαμβάνει πιο μετριοπαθείς (θετικούς) όρους.

B: Μου πρόσφεραν πλήρη υποτροφία στο Μπέρκλεϊ και στο UCIA

(E) ↑Γ: Αυτό είναι φανταστικό

(A) ↓B: Καλό δεν είναι [...]

Διαφωνία [...]

Οι αποδέκτες/τριες φιλοφρονήσεων συχνά διαφωνούν με τις φιλοφρονήσεις παρουσιάζοντας τους εσθίους υπερτονισμένους, υπερβολικούς κλπ. και αντιπροτείνουν μια πιο δικαιολογημένη θετική διαβέθμιση.

Λ: Έφφερες, - εντάξει ένα σωρό πράγματα.

E: Μόνο λίγα (πρωματά::κία,) [...]

Συχνά η διαφωνία ως δεύτερη ενέργεια μετά από φιλοφρόνηση σηματοδοτείται από *επιφωλάξεις* σε σχέση με τη φιλοφρόνηση και όχι από άμεσα αντιθετικούς ισχυρισμούς. Οι ενδείκτες διαφωνίας *όμως, ακόγρια* και *αλλά* χρησιμοποιούνται σε συνδυασμό με τις επιφωλάξεις. [...]

Μετατόπιση αναφοράς

[...] Σε φιλοφρόνηση (E1) ο/η αποδέκτης/τρια δέχεται άμεσο ή έμμεσο έπαινο. [ο/η αποδέκτης/τρια] επαινεί με τη σειρά του/της (E2) αναφερόμενος/η σε κάποιο διαφορετικό άτομο.

E1: ο/η A πραγματοποιεί φιλοφρόνηση για τον/τη B.

E2: ο/η B πραγματοποιεί φιλοφρόνηση για διαφορετικό άτομο.

Παρακάτω σημειώνονται δύο είδη μετατόπισης αναφοράς, που διαφοροποιούνται ανάλογα με τη μορφή και την ακολουθία τους.

Μεταβιβάζοντας τον έπαινο

Φ: Είναι όμορφο

K: Δεν είναι ωραίο

Φ: Ναί. Είναι πράγματι

K: Πάχτηκε μόνο του. Με το που το στοιμάζεις =

Ανταπόδοση [...]

Η ακολουθία ενεργειών για την ανταπόδοση φιλοφρονήσεων είναι η εξής:

E1: ο/η A πραγματοποιεί φιλοφρόνηση για τον/τη B.

E2: ο/η B πραγματοποιεί φιλοφρόνηση για τον/την A.

Οι ανταποδόσεις χρησιμοποιούν μια δομή συμφωνίας. Αντίθετα με τη μετέββαση του επαίνου (από το «εσύ» στο «αυτός») που γίνεται αντιληπτή ως διαφωνία (δηλαδή ως αναγνώριση από την πλευρά του αποδέκτη «αυτό, όχι εγώ»), η ανταπόδοση εκφέρεται ως συμφωνία (δηλαδή «κι εσύ το ίδιο»).

E: Φαίνεσαι μια χαρά,

Γ: Τέλεια. Κι εσύ το ίδιο.

(Μετάφραση: Α. Βασιλοπούλου)

Απόσπασμα 3 (Koshik 2002: 1858-1860)

Ερωτήσεις αντεστραμμένης πολικότητας (EAT) με ευθυγράμμιση στην απόκριση

Το πρώτο απόσπασμα που θα αναλύσω προσέρχεται από μια συνέντευξη όπου ο μαθητής δουλεύει σε ένα δεύτερο προσχέδιο της εργασίας

του πάνω στην διοίκηση του Σαρά ντε Γκολ, χρησιμοποιώντας διάφορες θεωρίες για την άσκηση ηγεσίας από τη βιβλιογραφία του μαθητή. Ο παιδαγωγικός στόχος εδώ είναι να μάθει ο μαθητής πώς θα πρέπει να χρησιμοποιεί και να εξονυχιά εξωτερικές πηγές. Πριν από αυτό το απόσπασμα ο μαθητής έχει ήδη αναφέρει ότι θα επεκταθεί στον τρόπο με τον οποίο ο ντε Γκολ ασκεί ηγεσία σύμφωνα με τη θεωρία του Zaleznik (1984). Σε αυτό το απόσπασμα η εκπαιδευτικός (ΕΚΠ) θεωρεί ότι το σκόπιο του μαθητή για την άσκηση ηγεσίας μέσω συνεισφοράς είναι ασυνέπιο.

- (3)
- 17 ΕΚΠ: *εδώ αναφέρεσαι στην ικανοποίηση των αναγκών*
18 *(1.0)*
- 19 *και στο να συμπά- (0.2) συμπάχχεις με*
20 *τον σκοπό:: του ηγέτη.*
- 21 *(1.8) (Η ΕΚΠ κοιτάζει προς το κείμενο σα να διαβάζει)*
- 22 *Αυτό είναι κάτι που ένας χαρακτηριστικός Διέτης*
23 *προκαλεί στους οπαδούς του.*
- 24 *Εντάξει. ΟΚ (.) οπότε*
- 25 *(2.5) (Η ΕΚΠ κοιτάζει προς το κείμενο σαν να διαβάζει)*
- 26 *Γιατί αναφέρεσαι στην άσκηση ηγεσίας μέσω συνεισφοράς*
- 27 *εδώ.*
- 28 ΜΑΘ: *Γιατί αυτό ήταν το άλλο για το οποίο (2.0)*
- 29 *μίλησε ο Zaleznik. (hh) =*
- 30 ΕΚΠ: *αμ ηη! :*
- 31 ΜΑΘ: *[εκτός από την χαρακτηριστική ηγεσία. =*
- 32 ΕΚΠ: *= θα μιλήσεις εδώ γι' αυτό; σε σχέση με:*
- 33 *τον ντε Γκολ;*
- 34 ΜΑΘ: *(αυτό) όχι oh heh: =*
- 35 ΕΚΠ: *= όχι εδώ, έτσι; =*
- 36 ΜΑΘ: *=uh uh. =*
- 37 ΕΚΠ: *ναί. =*

Στις σειρές 17-23 η ΕΚΠ δίνει μια περιλήψη όλων γράφει στο κείμενο του ο μαθητής για τη χαρακτηριστική ηγεσία, τα οποία και αποδέχεται. Έπειτα ακολουθεί πύση όπου η εκπαιδευτικός δίνει ιδιαίτερα προ-

σοχή στο κείμενο. Η πύση αυτή λήγει με μια ερώτηση στις γραμμές 26 και 27: *Γιατί αναφέρεσαι στην άσκηση ηγεσίας μέσω συνεισφοράς εδώ.* Με αυτή την ερώτηση η εκπαιδευτικός κάνει δύο πράγματα ταυτόχρονα: εισαγωγή σε ένα διαφορετικό σημείο του κειμένου, στην «άσκηση ηγεσίας μέσω συνεισφοράς», και την ίδια στιγμή το σηματοδοτεί ως μάλλον προβληματικό ζητώντας από τον μαθητή να δικαιολογήσει τον λόγο για τον οποίο το συμπεριείλαβε στη συγκεκριμένη παράγραφο, να δικαιολογήσει δηλαδή αυτή την προσθήκη.

Ο μαθητής απαντά δίνοντας μια δικαιολογία για την αναφορά αυτού του όρου στην εργασία (σειρές 28, 29, 31): *Γιατί αυτό ήταν το άλλο για το οποίο (2.0) μίλησε ο Zaleznik. (hh) εκτός από την χαρακτηριστική ηγεσία.* Αυτή είναι η τρίτη φορά που ο μαθητής αιτιολογεί με τέτοιο τρόπο τη συμπεριλήψη ασυνδέτων στοιχείων στην εργασία του, δείχνοντας ότι εκλαμβάνει την εργασία σαν ένα είδος εξέτασης όπου πρέπει να δείξει στην εκπαιδευτικό ότι έχει μελετήσει όλη τη βιβλιογραφία.

Η εκπαιδευτικός έπειτα χρησιμοποιεί μια ΕΑΠ για να εξετάσει τη σύνδεση του συγκεκριμένου σημείου της εργασίας με τα υπόλοιπα (σειρές 32-33): *= θα μιλήσεις εδώ γι' αυτό; σε σχέση με: τον ντε Γκολ.* Η αντωνυμία αυτό στη σειρά 32 αναφέρεται πίσω στο κείμενο που προηγείται στη σειρά 26, στην *άσκηση ηγεσίας μέσω συνεισφοράς*. Στην κατασκευή της ΕΑΠ η εκπαιδευτικός χρησιμοποιεί τη φράση από την απάντηση του μαθητή *μιλάω για και με το εσύ* δίνει έμφαση στην ανίχνευση ανάμεσα στην αναφορά που κάνει ο μαθητής στο κείμενο και στην αιτιολόγησή της *Γιατί αυτό ήταν το άλλο για το οποίο (2.0) μίλησε ο Zaleznik. (hh).*

Σε αυτό το πλαίσιο η ΕΑΠ = *θα μιλήσεις εδώ γι' αυτό; σε σχέση με: τον ντε Γκολ;* μεταφέρει έναν φωνητικό ισχυρισμό: «Δεν θα μιλήσεις εσύ γι' αυτό σε σχέση με τον ντε Γκολ». Πώς μεταφέρεται αυτός ο ισχυρισμός; Η εκπαιδευτικός έχει διαβάσει την εργασία και, στη συζήτηση που προηγείται του συγκεκριμένου αποσπασματος, εκπαιδευτικός και μαθητής συζητήσαν το σημείο εστιασμού της εργασίας: τη χαρακτηριστική ηγεσία του Ντε Γκολ. Γίνεται εμφανές ότι η εκπαιδευτικός δεν ζητάει κάποια πληροφορία εδώ. Αυτή είναι μια ερώτηση «γνωστής πληροφορίας» (Mehan 1979) ή «ερώτηση εξέτασης» (Searle 1969), της οποίας την απάντηση γνωρίζει η εκπαιδευτικός και όχι ένα αίτημα για πληροφορηση. Εάν η «γνωστή» απάντηση στην ερώτηση ήταν *ναί*, δεν θα υπήρχε κάτι το προβληματικό για το σημείο αυτό της εργασίας και κανένας λόγος να θέσει αυτή την ερώτηση εδώ. Υπάρχει

λοπόν η αίσθηση ότι η εκπαιδευτικός μεταφέρει μια άρρητη αρνητική απάντηση στην ερώτηση, τη μόνη απάντηση που θα προχώροσε την ενέγεια επίλυσης του προβλήματος που ξεκίνησε ωριότερα σε αυτή την ακολουθία. Με το να μεταφέρει έναν αρνητικό ισχυρισμό για αυτό το τμήμα της εργασίας, η ΕΑΠ λειτουργεί ως συγκεκριμένη άσκηση κριτικής για την εργασία, δείχνοντας ότι υπάρχει κάποιο πρόβλημα για τον συγκεκριμένο λόγο. Αυτός ο αρνητικός ισχυρισμός που μεταφέρεται στην ΕΑΠ δείχνει τον λόγο για τον οποίο το συγκεκριμένο σημείο είναι προβληματικό: δεν συνδέεται με αυτό που ο μαθητής θέλει να πει για τον ντε Γκολ και υπαινίσσεται μια λύση: π.χ. «Εάν δεν πρόκειται να μιλήσεις γι' αυτό σε σχέση με τον ντε Γκολ, δεν πρέπει να το συμπεριλάβεις στην παράγραφο».

Η απάντηση του μαθητή (σειρά 34) δείχνει προτίμηση για συμφωνία με τη θέση που παρουσιάζεται στην ΕΑΠ: (αυτό) όχι oh heh. Η αρνητική απάντηση δίνεται με έναν προτιμώμενο τρόπο: δίμεσα, χωρίς παύση ή μετριοσιμό, προς την κατεύθυνση ότι το «όχι» είναι η προτιμώμενη απάντηση.

Και η εκπαιδευτικός έχει τον ίδιο προσανατολισμό, ότι δηλαδή η προτιμώμενη απάντηση στην ΕΑΠ είναι το όχι. Συμφωνεί με την απάντηση του μαθητή και δεν την αντιμετωπίζει ως καινούργια πληροφορία (σειρές 35 και 37). [...] [Στις σειρές 35 και 37] φαίνεται ότι η ερώτηση της ήταν ερώτηση «γνωστής πληροφορίας» και όχι «πραγματική» ερώτηση για αναζήτηση πληροφορίας. Θα ήταν περίεργο να συμφωνεί κανείς/μιά με μια καινούργια πληροφορία που μόλις πριν από λίγο είχε ζητήσει.

(Μετάφραση: Α. Βασιλοπούλου)

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ πολύ τις επιμελήτριες του τόμου για τα βοηθητικά σχόλιά τους, τις φοιτήτριες του μαθήματος «Ανάλυση σχολικού λόγου» του ΤΕΑΠΗ για τις παρεμβάσεις τους, καθώς και την Ελευθερία Γκίτζερ για τη χρήση παραδειγμάτων από το συνομιλιακό της υλικό. Επίσης, ευχαριστώ τον Αργύρη Αρχαίη για τη διέθεση πρωτογενούς συνομιλιακού υλικού (παραδείγματα 1, 3 και 11) που συλλέχθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος «Διερεύνηση της κοινωνιογλωσσικής κατάστασης

νών της Πάτρας με δεδομένα από τον αφηγηματικό τους λόγο» (Χρηματοδότηση: Επιτροπή Ερευνών του Πανεπιστημίου Πατρών, Κ. Καραθεοδωρή, 2425).

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Το συγκεκριμένο σημείο δεν μπορεί να θεωρηθεί κατάλληλη θέση για τη μετάβαση σε επόμενο/η συνομιλητή/τρια, διότι η συνεισφορά της Ε δεν έχει ολοκληρωθεί επιτονικά και πραγματολογικά (βλ. Sacks κ.ά. 1974). Για λεπτομερή ανάλυση του εκτενέστερου αποσπάσματος, βλ. Vasilopoulou (2005) και Βασιλοπούλου (2006).
 2. Η σωστή μπορεί να ερμηνευτεί με ποικίλους τρόπους από τους/τις συμμετέχοντες/ουσες: ως διαφωνία, άρνηση, άγνοια, μη αναγνώριση της ταυτότητας του/της συνομιλητή/τριας στο τηλέφωνο κλπ. (Lewinson 2013).
 3. Η ίδια αξιολόγηση μπορεί να είναι όμως και πρόλογος για διαφωνία.
 4. Παραδείγματα και εκτεταμένη βιβλιογραφία για το συγκεκριμένο θέμα παραθεται στην Kitzinger (2000) και στη Βασιλοπούλου (2010).
 5. Ένα τέτοιο παράδειγμα εμφανίζεται στον Sidnell (2010: 84). Προέφεται από την αμερικανική εκπομπή *Ellen* όπου η παρουσιάστρια Έλεν ΝτεΤζένερισ παίρνει συνέντευξη από την καινούργια τηλεοπτική σειρά όπου πρωταγωνιστεί η Τζόουις με την Ειμυ Πόουλερ, χρησιμοποιώντας την έκφραση *Πόσο τέλειο είναι αυτό στη σειρά* (3).
- 1 ΕΔεν: Εντά:ξει περ στον κόμο γι'αυτή την απίθενη
 2 σειρά. Δέγεται Parks and Recreation και είσαι εσύ και η Ειμυ Πόουλερ πόσο- Πόσο τέλειο είναι αυτό.=
 3 =Είλναι όντως τέλειο=
 4 ΕΔεν: =μη mh fm.
 5 ΕΔεν: [Είλναι - eht- είλναι- εννωώ el- σαν-
 6 Ροσίνα: σαν ένα περίομα για μένα είναι όντ (h)ως
 7 [r(h)έλ(h) ελο [heh heh hα ()
 8 Ροσίνα: [ναι. [όχι. κ' αλλά εννωώ είλναι
 9 ΕΔεν: α- κα- κατάλαβα τι εννοού[σες. Αλλά Ενώ: Λέω ότι
 10 [hah hah hα hah hα
 11 Ροσίνα: [hah hah hα hah hα

- 12 [hoh hoh .hh hoh
 13 ΕΛΕΝ: [είναι πραγματικά τέλειο. Οι δυο σας =
 14 Ραρίντα: ωνάι.
 15 ΕΛΕΝ: νάι. [και τι είναι αυτό,
 16 Ραρίντα: [είναι]]
 (μεταφρασμένο παράδειγμα από Sidnell 2010: 84)

Στην έκφραση *Πόσο τέλειο είναι αυτό της σειράς* (3), η αντωνυμία *αυτό* μπορεί να ερμηνευθεί με δύο τρόπους: είτε ως αναφορά στην καινούρια σειρά *Parks and Recreation*, είτε ως αναφορά στη συνεργασία ανάμεσα στην Ραρίντα Τζόουνς και την Είμυ Πόουλερ. Με βάση την πρώτη ερμηνεία, η απόδοση της Τζόουνς *Είναι όντως τέλειο* (σειρά 4) ακούγεται σαν αυτοέπαινος, ενώ με τη δεύτερη ερμηνεία μπορεί να εκληφθεί μάλλον σαν φιλοδοξώδηση στην Πόουλερ. Στην επόμενη συνεισφορά της (σειρές 6-8), η Ραρίντα προσπαθεί να επιλύσει την πιθανή παρανόηση ότι η απόδοσή της εμπνεύστηκε αυτοέπαινο, με την επικείμενη παρανόηση ότι η απόδοσή της τηλεοπτικής σειράς ως προσωπικό πείραμα. Ανάμεσα στις λύσεις που περιγράφονται στην Pomerantz (1978) ώστε να αποφευχθεί ο αυτοέπαινος, μπορούμε να πούμε ότι έχουμε μια μορφή μετατόπισης αναφοράς: προσαρμόζεται ότι δεν αυτοεπαινεί την ίδια την τηλεοπτική σειρά, αλλά αξιολογεί θετικά τη συνεργασία με μια συνάδελφο. Και η Ντε Τζενέρις ευθυγραμμίζεται με την προσπάθεια της Ραρίντα να εξασφαλίσει την όποια υπόνοια αυτοεπαινού με δύο τρόπους: πρώτον, προσθέτει εμφανικά το *εγώ* στη σειρά (10) (ότι η ίδια η Ντε Τζενέρις ξεκίνησε τη θετική αξιολόγηση) και, δεύτερον, σημειώνει ρητά ότι βρίσκει τη συνεργασία των δύο ηθοποιών (*Οι δυο σας*) κάτι το τέλειο.

Βιβλιογραφία

- Αρχάκης, Αργύρης. 1995. Παρατηρήσεις στη χρήση της διορθώσης (repair) στη συνομιλική διεπίδραση στην τδέση. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 15: 674-685.
- Αρχάκης, Αργύρης. 2002. Το φαινόμενο της διακοπής στο πλαίσιο της διεπίδρασης στην τδέση και η κατά φύλα διαφοροποίησή του. Στο Θεοδοσία-Σούλα Παυλίδου (επιμ.), *Γλώσσα – Γένος – Φύλο*. Θεσσαλονίκη: Παπαρηγόης. 145-170.

- Antaki, Charles. 2002. An introductory tutorial in conversation analysis. <http://www.staff.lboro.ac.uk/~sscal1/stemenu.htm> (πρόσβαση 18/8/2012).
- Antaki, Charles. 2011. Η ανάλυση συνομιλίας και η στροφή στον λόγο στην κοινωνική ψυχολογία. Στο Νίκος Μφοζατζής και Θάλεια Δραγώνα (επιμ.), *Κοινωνική Ψυχολογία: Η Στροφή στον Λόγο*. Αθήνα: Μεταίχμιο. 113-130.
- Atkinson, J. Maxwell. 1984. Public speaking and audience responses: Some techniques for inviting audience applause. Στο J. Maxwell Atkinson & John Heritage (επιμ.), *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 370-407.
- Atkinson, J. Maxwell & Drew, Paul. 1979. *Order in Court: The Organisation of Verbal Interaction in Judicial Settings*. Hampshire and London: Macmillan.
- Βασιλοπούλου, Αλεξάνδρα. 2006. Η εναλλαγή των συνομιλητών ως δεξιοτετα προφορικής επικοινωνίας στο νηπιαγωγείο. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 26: 69-80.
- Βασιλοπούλου, Αλεξάνδρα. 2010. Φειμιοτική ανάλυση συνομιλίας και ανάλυση κατηγοριοποίησης: Δύο προσεγγίσεις για τη μελέτη του κοινωνικού φύλου. Στο Γιώτα Παπαγεωργίου (επιμ.), *Η Έρευνα του Φύλου στην Ελλάδα*. Αθήνα: Gutenberg-Τυπωθήτω, 145-165.
- Brown, Penelope & Levinson, Stephen C. 1987. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Christodoulidou, Maria. 2008. *Siga in interaction. Pragmatics* 18: 189-213.
- Clayman, Steven & Heritage, John 2008. *Η Ειδίωτολογαφική Συνέντευξη: Δημοσιογράφοι και Δημόσια Πρόσωπα στον Αέρα*. Μετάφραση: Αντασσία Στάμου. Επιμέλεια: Περικλής Πιοκλής. Αθήνα: Πατάκης.
- Davidson, Judy. 1984. Subsequent versions of invitations, offers, requests, and proposals dealing with potential or actual rejection. Στο J. Maxwell Atkinson & John Heritage (επιμ.), *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press & Editions de la Maison des Sciences de l'Homme. 102-128.
- Edwards, Derek & Potter, Jonathan. 1992. *Discursive Psychology*. London: Sage.
- Gardner, Rod. 2013. Conversation analysis in the classroom. Στο Jack Sidnell & Tanya Stivers (επιμ.), *The Handbook of Conversation Analysis*. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 593-611.
- Garfinkel, Harold. 1967. *Studies in Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- Goffman, Erving. 1955. On face-work: An analysis of ritual elements in social interaction. *Psychiatry* 18: 213-231.

- Goffman, Erving. 1983. The interaction order. *American Sociological Review* 48: 1-17.
- Heritage, John. 1995. Conversation analysis: Methodological aspects. Στο Uta M. Quasthoff (επιμ.), *Aspects of Oral Communication*. Berlin and New York: Walter de Gruyter, 391-418.
- Heritage, John & Atkinson, J. Maxwell. 1984. Preference organization. Στο J. Maxwell Atkinson & John Heritage (επιμ.), *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press & Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, 53-56.
- Hutchby, Ian & Wooffitt, Robin. 2008. *Conversation Analysis*. 2^η έκδ. Oxford: Blackwell.
- Jefferson, Gail. 1989. Preliminary notes on a possible metric which provides for a "standard maximum" silence of approximately one second in conversation. Στο Derek Roger & Peter Bull (επιμ.), *Conversation: An Interdisciplinary Perspective*. Clevedon: Multilingual Matters, 166-196.
- Jefferson, Gail. 2004. Glossary of transcript symbols with an introduction. Στο Gene H. Lerner (επιμ.), *Conversation Analysis: Studies from the First Generation*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 13-31.
- Kitzinger, Celia. 2000. Doing feminist conversation analysis. *Feminism and Psychology* 10: 163-193.
- Koshik, Irene. 2002. A conversation analytic study of yes/no questions which convey reversed polarity assertions. *Journal of Pragmatics* 34: 1851-1877.
- Lerner, Gene H. (επιμ.). 2004. *Conversation Analysis: Studies from the First Generation*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Levinson, Stephen C. 1983. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levinson, Stephen C. 2013. Action formation and ascription. Στο Jack Sidnell & Tanya Stivers (επιμ.), *The Handbook of Conversation Analysis*. Malden, MA: Wiley-Blackwell, 103-130.
- Makri-Tsilipakou, Marianthi. 1994. Interruption revisited: Affiliative vs. disaffiliative intervention. *Journal of Pragmatics* 21: 401-426.
- McHoul, Alexander. 1978. The organization of turns at formal talk in the classroom. *Language in Society* 7: 183-213.
- Mehan, Hugh. 1979. *Learning Lessons: Social Organization in the Classroom*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Παυλίδου, Θεοδοσία-Σούλα (επιμ.). 2002. *Γλώσσα-Ένας-Φύλο*. Θεσσαλονίκη: Παπαρηγοπούλης.

- Pomerantz, Anita. 1978. Compliment responses: Notes on the co-operation of multiple constraints. Στο John N. Schenkein (επιμ.), *Studies in the Organization of Conversational Interaction*. New York: Academic Press, 79-112.
- Pomerantz, Anita. 1984. Agreeing and disagreeing with assessments: Some features of preferred/dispreferred turn shapes. Στο J. Maxwell Atkinson & John Heritage (επιμ.), *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press & Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, 57-101.
- Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret. 1987. *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage.
- Sacks, Harvey. 1973. The preference for agreement in natural conversation. *Ανθοίωμα* στο Linguistic Institute. Ann Arbor, Michigan.
- Sacks, Harvey. 1984. Notes on methodology. Στο J. Maxwell Atkinson & John Heritage (επιμ.), *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press & Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, 21-27.
- Sacks, Harvey. 1987/1973. On the preferences for agreement and contiguity in sequences in conversation. Στο Graham Button & John R. E. Lee (επιμ.), *Talk and Social Organization*. Clevedon: Multilingual Matters, 54-69.
- Sacks, Harvey. 1992. *Lectures in Conversation*. Επιμέλεια: Gail Jefferson. Oxford: Basil Blackwell.
- Sacks, Harvey & Schegloff, Emanuel A. 1979. Two preferences in the organization of reference to persons in conversation and their interaction. Στο George Psathas (επιμ.), *Everyday Language: Studies in Ethnomethodology*. New York: Irvington Publishers, 15-21.
- Sacks, Harvey, Schegloff, Emanuel A. & Jefferson, Gail. 1974. A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language* 50: 696-735.
- Schegloff, Emanuel A. 1968. Sequencing in conversational openings. *American Anthropologist* 70: 1075-1095.
- Schegloff, Emanuel A. 1987. Recycled turn beginnings: A precise repair mechanism in conversation's turn-taking organization. Στο Graham Button and John R. E. Lee (επιμ.), *Talk and Social Organization*. Clevedon: Multilingual Matters, 70-85.
- Schegloff, Emanuel A. 2000. Overlapping talk and the organization of turn-taking for conversation. *Language in Society* 29: 1-63.
- Schegloff, Emanuel A. 2001. Accounts of conduct in interaction: Interruption, overlap, and turn-taking. Στο Jonathan H. Turner (επιμ.), *Handbook of*

- Sociological Theory*. New York and Dordrecht: Kluwer Academic/Plenum, 287-321.
- Schegloff, Emanuel A. 2007. *Sequence Organization in Interaction: A Primer in Conversation Analysis*. Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schegloff, Emanuel A., Jefferson, Gail & Sacks, Harvey. 1977. The preference for self-correction in the organization of repair in conversation. *Linguage* 53: 361-382.
- Schegloff, Emanuel A., Ochs, Elinor & Thompson, Sandra A. 1996. Introduction. Στο Elinor Ochs, Emanuel A. Schegloff & Sandra A. Thompson (επιμ.), *Interaction and Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press, 1-51.
- Schegloff, Emanuel A. & Sacks, Harvey. 1973. Opening up closings. *Semiotica* 8: 289-327.
- Searle, John R. 1969. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. London: Cambridge University Press.
- Sidnell, Jack. 2010. *Conversation Analysis: An Introduction*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Speer, Susan. 2005. *Gender Talk: Feminism, Discourse and Conversation Analysis*. London: Routledge.
- Süßers, Tanya. 2007. *Prescribing under Pressure*. Oxford: Oxford University Press.
- ten Have, Paul. 1999. *Doing Conversation Analysis: A Practical Guide*. London: Sage.
- Vasilopoulou, Alexandra. 2005. *Socialisation through Talk: A Study of Greek Nursery Classroom Interaction*. Αθήνα: Νήσος.
- Ενδεικτική βιβλιογραφία για τα ελληνικά*
- Archakis, Argyris, Giakoumelou, Maria, Papazachariou, Dimitris & Tsakona, Villy. 2010. The prosodic framing of humour in conversational narratives: Evidence from Greek data. *Journal of Greek Linguistics* 10: 187-212.
- Βασιλοπούλου, Αλεξάνδρα. 2006. Η εναλλαγή των συνομιλητών ως δεξιότητα προφορικής επικοινωνίας στο νηπιαγωγείο. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 26: 69-80.
- Georgakopoulou, Alexandra. 2001. Arguing about the future: On indirect disagreements in conversations. *Journal of Pragmatics* 33: 1881-1900.
- Poulios, Apostolos. 2010. Aspects of advice giving and advice receiving in television talk shows. *Journal of Greek Linguistics* 10: 249-292.

- Sifianou, Maria. 2001. "Oh! How appropriate!": Compliments and politeness. Στο Arin Bayraktaroglu & Maria Sifianou (επιμ.), *Linguistic Politeness across Boundaries: The Case of Greek and Turkish*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 391-430.
- Tannen, Deborah & Kakava, Christina. 1992. Power and solidarity in Modern Greek conversation: Disagreeing to agree. *Journal of Modern Greek Studies* 10: 11-34.
- Vasilopoulou, Alexandra, Hadjidemetriou, Chryso & Terkourafi, Marina. 2010. Introducing Greek conversation analysis. *Journal of Greek Linguistics* 10: 155-183.
- Παράδειγμα*
- Σύμβολα μεταγραφής (βλ. Jefferson 1989, 2004, ten Have 1999, Παυλίδου 2002)
- [Η αριστερή εγκύλη δηλώνει έμφαση επικάλυψης (πλαισιωμένος συμβολισμός με παράλληλες γραμμές //).
-] Η δεξιά εγκύλη συμβολίζει λήξη της επικάλυψης.
- = Συγκόλληση (atching) εκφωνημάτων - δεν μεσολαβεί καμία παύση ανάμεσα στα δύο εκφωνήματα.
- (0.0) Οι αριθμοί μέσα στην παρένθεση δηλώνουν παύση με ακριβεία δεκάτου του δευτερολέπτου.
- (.) Μια τελεία μέσα σε παρένθεση δηλώνει μικρή παύση (συνήθως μικρότερη του μισού δευτερολέπτου).
- Δέξη Η υπογράμμιση δηλώνει έμφαση, με αύξηση τόνου ή έντασης. Η άνω και κάτω τελεία δείχνει την ποσότητα του αμέσως προηγούμενου ήχου (μακρό φωνήεν ή σύμφωνο). Όσο περισσότερο τα ζευγή, τόσο πιο μακρό το φωνήεν ή το σύμφωνο.
- Η πύλα δηλώνει ότι ο/η ομιλητής/τρια κόβει τη φράση του/της. Η τελεία δείχνει τελικό επιτονισμό.
- Το κόμμα δηλώνει συνεχιζόμενο ή ελαφρά ανοδικό επιτονισμό.
- Το ερωτηματικό δείχνει ανοδικό επιτονισμό.
- ↑↓ Τα βέλη δείχνουν ανοδικό ή καθοδικό επιτονισμό (μικρότερου εύρους: για το σημείο του εκφωνήματος που μόλις ακολουθεί). Τα κεφαλαία γράμματα δηλώνουν ιδιαίτερα δυνατό ήχο σε σχέση με την υπόλοιπη συνομιλία.
- ΛΕΞΗ
- °Λέξη° Μείωση έντασης της φωνής στο εκφώνημα (ή μέρος του) που

- > < Βρίσκεται ανάμεσα στα σύμβολα των βαθμών.
 Οι γωνιώδεις αγκύλες με κατεύθυνση προς τα μέσα δείχνουν επιτάχυνση ενός εκφώνηματος ή ενός μέρους του που περιλαμβάνεται από αυτές.
- < > Οι γωνιώδεις αγκύλες με κατεύθυνση προς τα έξω δηλώνουν επιβράδυνση ενός εκφώνηματος ή ενός μέρους του που περιλαμβάνεται από αυτές.
- hhh Η άνω τελεία στην αρχή μιας σειράς από η δηλώνει εισροή.
- hh Χωρίς η δηλώνει εκροή, πιθανά γέλιο.
- () Οι όβριες παρενθέσεις δηλώνουν ακατανόητο εκφώνημα με κενό διάστημα ανάλογο με το χρονικό διάστημα εκφοράς, ή μη αναγνωρίσιμη ταυτότητα ομιλητή/τριας.
- (()) Σχόλια ερευνητή/τριας.

ΔΙΕΠΙΔΡΑΣΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΓΡΑΦΙΣΤΙΚΟΝΟΜΙΑ

Ειρήνη Θεοδώροπούλου

1. Εισαγωγή

Η διεπιδραστική κοινωνιογλωσσολογία (εφεξής ΔΚ) μελετά τη σχέση γλώσσας και κοινωνίας στο πλαίσιο της καθημερινής επικοινωνίας των ανθρώπων, έτσι όπως αυτή πραγματώνεται μέσα από επαφές και διεπιδράσεις (interactions: Gumperz 1999: 453, Tannen 2004: 76). Βρίσκεται στον αντίποδα του άλλου κύριου κλάδου της κοινωνιογλωσσολογίας, δηλαδή της *ποσοτικής ή συσχετιστικής κοινωνιογλωσσολογίας* (variationist/correlational sociolinguistics), η οποία, λαμβάνοντας ως δεδομένες τις μακροδομές της κοινωνίας, όπως κοινωνικές τάξεις, εθνότητες, ηλικίες και φύλα, προσπαθεί να εξηγήσει πώς αυτές συσχετίζονται με τη γλωσσική ποικιλότητα. Δηλαδή πώς η κάθε κατηγορία χρησιμοποιεί συγκεκριμένες γλωσσικές μεταβλητές. Η ΔΚ εστιάζει στο μικροπίεδο της στιγμής της επικοινωνίας και προσπαθεί να εξηγήσει τους τρόπους μέσω των οποίων οι συμμετέχοντες/ουσες στις διεπιδράσεις κατασκευάζουν και (διο)πραγματεύονται τις κοινωνικές ταυτότητες, τόσο τις δικές τους όσο και των άλλων (βλ. Απόσπασμα 1). Πιο συγκεκριμένα, ως αποτέλεσμα αυτής της διαπραγμάτευσης οι άνθρωποι δημιουργούν *κοινωνικά νοήματα* (social meanings), τα οποία τροφοδοτούν την ανθρώπινη επικοινωνία (Eckert 2001, 2003, 2005: 24).

Το *γλωσσικό ύφος* (style) αποτελεί ίσως την πιο θεμελιώδη έννοια της ΔΚ (Tannen 2005/1984, Auer 2007, Coupland 2007a, Μακρή-Τσι-